

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması haqqında

İbrahimli Müsənbər Natiq qızının

**Bank sferasında risk menecmentinə təsir edən amillərin
optimallaşdırılması**

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 – “Maliyyə”

İxtisaslaşma: “Bank işi”

Elmi rəhbər: i.f.d. T.T.Əliyeva

Kafedra müdiri: i.e.d. prof. Ə.Ə.Ələkbərov

Bakı-2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL.BANK SFERASINDA RİSKLƏRİN MAHİYYƏTİ VƏ ROLU.....	6
1.1. Risk anlayışı.....	6
1.2. Risklərin formalaşması və klassifikasiyası.....	13
1.3. Risk menecmentinin xüsusiyyətləri.....	22
II FƏSİL.RİSK MENECMENTİNİN BANK SFERASINDA TƏTBİQ İSTİQAMƏTLƏRİ	29
2.1. Risk menecmentinin bank sferasında tətbiq istiqamətlərinin təhlili.....	29
2.2. Risklərin idarə edilməsi.....	36
III FƏSİL.MÜASİR BANK SFERASINDA RİSK MENECMENTİNİN İDARƏ OLUNMASI.....	43
3.1. Risklərin məhdudlaşdırılması.....	43
3.2. Risklərdən yayınma hallarının formalarının xüsusiyyətləri.....	50
3.3. Azərbaycanda bank sferasında risk menecmentinin beynəlxalq təcrübəsi.....	56
4. NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	64
5. ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	66
6. SUMMARY.....	68
7. PE3IOME.....	70
8. REFERAT.....	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Bank sistemi müasir dövrdə hər bir ölkənin milli təsərrüfatının ən vacib ünsürlərindən biri hesab edilir. Banklar bir çox ölkələrində iqtisadiyyatın inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Tarixi dövr ərzində bankların yaranmasının zərurəti insanların nağd pul resurslarına olan ehtiyacı ilə əlaqədar formalaşmışdır. Belə olduqda isə kommersiya bankları pul resurslarına tələbatın ödənilməsi ilə əlaqədar müxtəlif əməliyyatların yerinə yetirilməsi və ya tarixi dövr ərzində əhalinin sərbəst pul vəsaitlərinin toplanması kimi məqsədləri özündə əks etdirmişdir.

Müasir dövrdə bankların çoxşaxəli fəaliyyətini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, onlar sadəcə pul dövriyyəsinin təşkili ilə deyil, iqtisadiyyatın müxtəlif sferalar üzrə kreditləşmə əməliyyatını icra edilməsi ilə məşğul olurlar. Bu əməliyyatlara nəzər yetirərək qeyd edə bilərik ki, bank sferasında risklərin idarə edilməsi çox mühüm məsələlərdən hesab edir. Belə ki, kommersiya banklarının fəaliyyətinin uğurlu fəaliyyəti risklərin idarə olunması prosesindən asılı olaraq dəyişilir. Bank sferasında müxtəlif əməliyyatlar üzrə baş verə biləcək riskləri əvvəlcədən nəzərə almaq və bunun vasitəsilə baş verə biləcək itkilərin aradan qaldırılması bankların normal fəaliyyətinin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Xüsusilə də bankların müflisləşməsi ilə bağlı aparılan tədqiqatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, bu prosesin əsas səbəbləri bank aktivlərinin aşağı olmasında bankların effektiv idarə olunmaması ilə bağlıdır. Bu proses isə birbaşa olaraq bank sferasında risklərin idarə edilməsi ilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Bank sistemində ən yüksək inkişaf etmiş kredit siyasətinin təşkil edilməsidir, portfelin düzgün idarəedilməsi Bank sferasında risklərin idarə edilməsi və baş verə biləcək risklərin azaldılması baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sadaladığımız bütün bu məsələlərlə əlaqədar olaraq, bank sferasında risk menecmentinə təsir edən amillərin tədqiq edilməsi və bu sfera üzrə risklərin idarə

edilməsi hər bir ölkədə bank sferasının normal fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Xüsusilə də əhalinin pul vəsaitlərinin düzgün şəkildə idarə edilməsi və bu sfera üzrə yarana biləcək risklərin yalnız banka deyil müştərilərə də təsirini və itkilərini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, tədqiqat olduqca aktual hesab edilir.

Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr. Tədqiqat işinin məqsədini bank sferasında risk menecmentinə təsir edən amillərin tədqiq edilməsi və bu istiqamətdə ölkəmizdə risk menecmentinin beynəlxalq təcrübəsi və bu fəaliyyətinin yüksəldilməsi məsələləri təşkil edir. Sadaladığımız bu məqsədlərə uyğun müəyyən vəzifələrin yerinə yetirilməsi zərurəti yaranır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Risk menecmentinin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Bank sferasında risklərin idarəedilməsi və risklərin idarəedilməsi siyasətinin tətbiqi istiqamətləri;
- Risklərdən yayınma hallarının formalarının xüsusiyyətləri;
- Azərbaycan Respublikasında bank sferası üzrə risk menecmentinin beynəlxalq təcrübəsi;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektini ümumilikdə bank sferasında risk amilinin təhlili və risk menecmentinin xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən təşkilatlarının bu sahə ilə əlaqədar müvafiq şöbə və bölmələri, predmetini isə bank sferası üzrə risklərin idarə edilməsi və risk menecmentinin xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji əsasını ümumilikdə risk menecmenti ilə əlaqədar müxtəlif elmi tədqiqat işləri, proqramlar, həmçinin ölkəmizdə fəaliyyət göstərən təşkilatların bu sahədə müəyyənləşdirdiyi qaydalar təşkil edir. Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə, analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, türk) , statistik göstəricilərdən, internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində bir sıra məsələlər təhlil edilmiş və buna müvafiq olaraq müxtəlif yanaşmaları şərh edilmişdir ki, bunları elmi yenilik kimi nəzərə almaq məqsədəuyğun hesab edilərdi. Bunlara nəzər salaq:

- Bank sferasında risklərin idarə olunması siyasətinin əsas istiqamətləri təhlil edilmişdir;
- Risk menecmentin xüsusiyyətləri və banklarda risk menecmentinin tətbiq sahələrinin əhəmiyyətliyi müəyyənləşdirilmişdir;
- Bank risklərinin idarə olunması istiqamətində və bank sferasında risk menecmentin də xarici təcrübənin öyrənilməsi məsələləri kompleks şəkildə araşdırılmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kommersiya banklarının risk menecmenti və risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar müvafiq bölmələrində istifadə edilə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir.

I FƏSİL.BANK SFERASINDA RİSKLƏRİN MAHİYYƏTİ VƏ ROLU

1.1. Risk anlayışı

İnsan cəmiyyətinin müxtəlif inkişaf dövrlərində iqtisadi yüksəliş sahibkarlar və investorların riskli qərarlar qəbul etməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kritik qərarlar qəbul etməyən sahibkarlar və rəhbərlərin fəaliyyəti uğurlu hesab edilmir. Risk təsərrüfat rəhbərlərinin daha çox mənfəət əldə etmə ehtimalı və təşəbbüskarlığı ilə əlaqədar idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə uyğun olaraq fəaliyyətini əks etdirir. Müasir dövrdə təsərrüfat fəaliyyətlərində köhnə metodlardan imtina edərək yeniliklərin tətbiq edilməsi və buna müvafiq olaraq da atılan qərarlar riski daha da gücləndirir.

İstehsalın idarə olunması prosesində riskin zəruriliyi, xüsusilə də idarəetmənin demokratikləşməsinin təmin edilməsi məqsədilə bazar iqtisadiyyatı şəraitində daha çox mənfəət əldə etmək, yüksək nailiyyətlər qazanmaq məqsədi ilə əlaqəlidir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, müasir dövrdə idarəetmə qərarlarının əksəriyyəti risk şəraitində qurulur. Bu nöqteyi nəzərindən riskin məzmununa dair bir sıra ədəbiyyatlarda çoxsaylı fikirlərin mövcudluğu onunla izah edilir ki, mövcud olan təsərrüfatçılıq qanunvericiliyinə praktik olaraq risk əksər hallarda real əsaslara uyğun gəlməyən və onu əks edən hallardan ibarət olan mürəkkəb təzahür kimi çıxış edir.

Risk yunan sözü olub, “ridcio” sözündən götürülmüşdür və mənası sıldırım qaya deməkdir.

İtalyan dilində risk təhlükə, qorxunc qayaları arasında manevr etmək mənasını verir.

Fransız dilində bu söz risdoe sözündən götürülərək qorxub risk etmək mənasını ifadə edir.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində isə bu anlayış daha çox qorxu, baş verə biləcək təhlükə və təhlükə imkanı kimi xarakterizə olunur.

Risk anlayışına, XX əsrdə hələ Amerika tədqiqatçıları bu haqda yazdıqları müxtəlif ədəbiyyatlarda rast gələ bilərik. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, ilk dəfə bu anlayışdan Frenk Nayt özünün “Risk, qeyri müəyyənlik və gəlirləri əsərində” istifadə etmişdir. Risk anlayışını ilk dəfə olaraq elmi ədəbiyyata gətirən bu amerikalı tədqiqatçı, sanki o, öz növbəsində həm davamlı sosial iqtisadi təşkilatın hər hansı bir ümumi firmanın prinsiplərini tədqiq edərkən rəqabəti təbii qiymət nəzəriyyəsi ilə birgə baxmış və firmanın fəaliyyətinə daha xalis və qeyri xalis rəqabətli mühitdə izahını verərək mövcud fərqləri göstərmişdir. Bununla yanaşı, onu real həyatda xalis rəqabətli bazarın mövcud olmasını və qiymətlərin əmələ gəlməsi və idarə edilməsi prosesi zamanı firmaların daha çox risklə üzləşdiyini ifadə etmişdir.

İstər qeyri-müəyyənlik, istərsə də risk nöqtəyi nəzərindən ümumilikdə, dünya ədəbiyyatında riskə müxtəlif təriflər verilmişdir .Bunların bir neçəsinə nəzər salaq:

- Risk təsadüf nəticəsində əlverişsiz hadisələr səbəbi ilə yaranan mümkün olan itkiləri ifadə edir;
- Risk insanların fəaliyyəti və yaxud təbiət hadisələrin səbəbi ilə baş verə biləcək təhlükələrdir;
- Risk qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmamaq ehtimalıdır;
- İnvestisiya müddətinin sonunda investisiyaların dəyəri ilə əlaqədar gözlənilən nəticələrin qeyri-müəyyənliyidir;

Rus tədqiqatçıları isə ümumilikdə riski anlayışına;

- itkinin baş vermə ehtimalı;
- qeyri müəyyənliyin qarşısını almaq üçün yerinə yetirilən tədbirlər;
- gözlənilən nəticələrin əldə edilməmə ehtimalı kimi yanaşmışlar

Beləliklə, risk anlayışı dedikdə müəyyən edilmiş, müşahidə müddəti ərzində strateji məqsədlərə nail olmağa mənfi təsir göstərən bir sıra daxili və xarici

zəminləri başa düşə bilərik. Riskin bir sıra ümumiləşdirilmiş xüsusiyyətləri vardır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Ziddiyyətlik;
2. Alternativlik;
3. Qeyri-müəyyənlik.

Bu xüsusiyyətlərin hər birinə ayrıca nəzər salsaq ilk öncə ziddiyyətlik haqqında qeyd edə bilərik ki, risk prosesində ziddiyyətlik özünü o zaman göstərir ki, ideyaların, təşəbbüslərin, eksperimentlərin reallaşmasını təmin edir, yəni ictimai texniki tərəqqini sürətləndirir. Digər tərəfdən isə daha böyük hadisələrin inkişafına mane olur və sosial tərəqqinin ləngiməsinə səbəb olur. Bu zaman riskin ziddiyyətli xüsusiyyəti özünü büruzə verir.

Riskin alternativlik xüsusiyyəti isə qərarların qəbul edilməsi prosesində bir neçə mümkün variantların mövcudluğu və onların seçilməsi ilə əlaqəlidir. Belə ki, alternativ seçimi olmadığı zaman da riskli vəziyyət də yaranmır. Alternativliklə yanaşı, riskin mövcudluğu birbaşa olaraq onun qeyri müəyyənliyi ilə əlaqəlidir.

Müxtəlif dövrlərdə risk anlayışının məzmununun izah edilməsi ilə əlaqədar iqtisad elmində aparılan müzakirələr, risk haqqında müxtəlif nəzəriyyələrin formalaşması ilə nəticələnmişdir. Bunlara müvafiq olaraq, əsasən riskin klassik neoklassik nəzəriyyələri mövcuddur. Klassik risk nəzəriyyəsinin görkəmli nümayəndələri Mil və Seniordur. Bu nəzəriyyəyə görə risk verdiyiniz bu və ya digər qərarın reallaşması nəticəsində baş verə bilən itkilərin gözlənilməsi ilə eyniləşdirilir. Neoklassik nəzəriyyə 2 maddəyə əsaslanır. Burada deyilir ki, qeyri müəyyənlik şəraitində fəaliyyət göstərən müəssisələr 2 əsas xüsusiyyəti özündə rəhbər tutmalıdır :

1. gözlənilən mənfəətin ölçüsü;
2. mümkün tərəddüdlərin kəmiyyəti.

Bu nəzəriyyə daha sonra Keyns tərəfindən təkmilləşdirilmiş və Keynsin təkmilləşdirmiş neoklassik nəzəriyyəsi kimi iqtisadi risk nəzəriyyələri tarixinə daxil edilmişdir. Belə ki, bu nəzəriyyənin təkmilləşdirilməsinin məzmunu bundan ibarətdir ki, qeyri-müəyyənlik şəraitində qərarların qəbulu üçün sadəcə olaraq

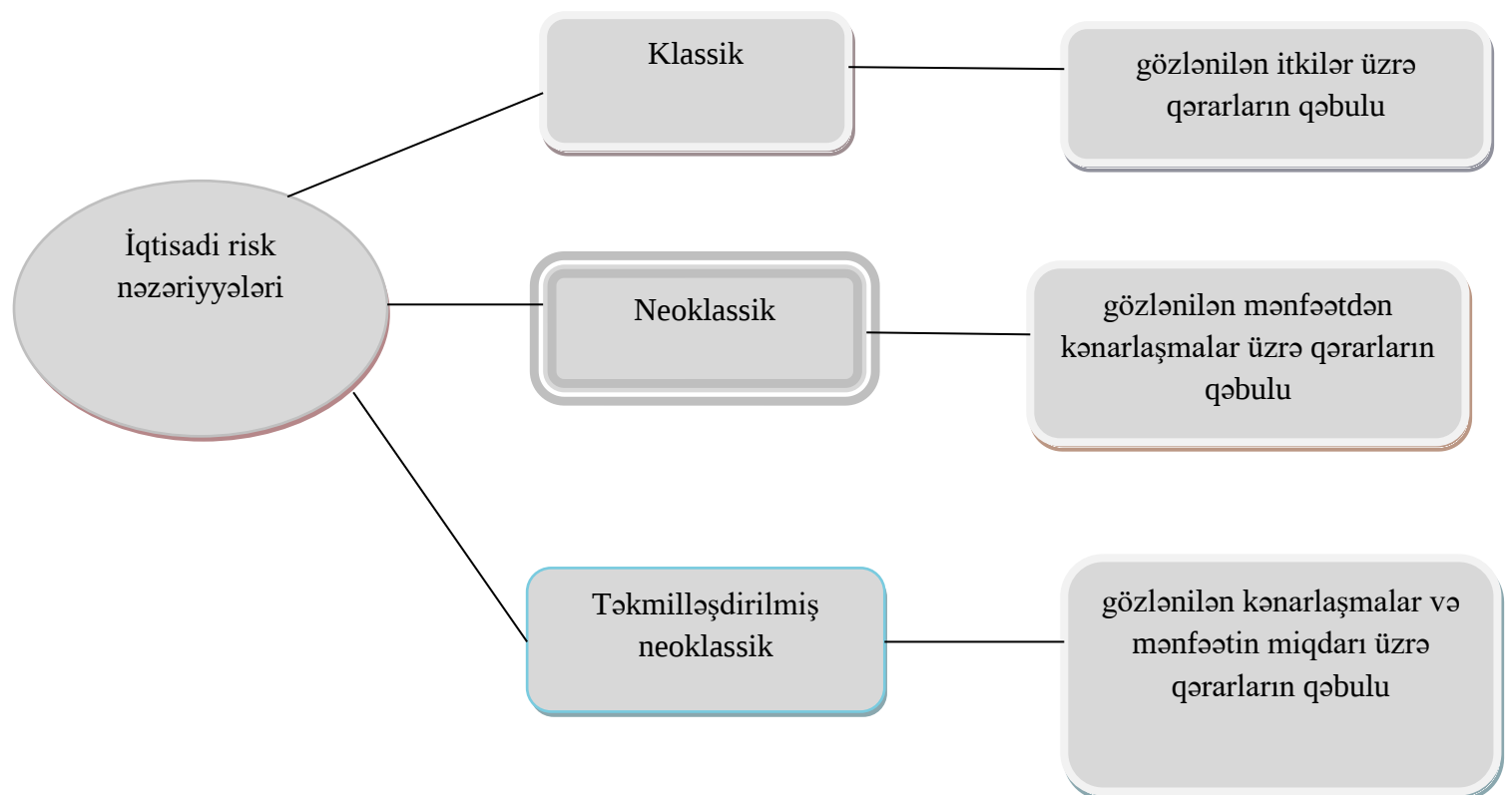
mənfəətin gözlənilən səviyyəsindəki kənarlaşmalar deyil, həm də gözlənilən mənfəət səviyyəsində özünü nəzərə almaq mütləqdir.

Risk anlayışından bəhs edərkən, bank risklərinin də məzmununa nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bir tədqiqat obyektini kimi bank riskləri yalnız müasir dövrə aid deyil. Bank risklərinin bankların fəaliyyətindəki rolu hələ qədim zamanlardan tədqiqatçılar tərəfindən təhlil edilmişdir. Belə ki, məşhur rus iqtisadçısı N.X.Bunqe öz tədqiqatlarında bank risklərindən bəhs etmiş və ümumilikdə qeyd etmişdir ki, öhdəliklərin düzgün və səlis icra edilməsi risklərin azaldılmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də rəqabətin kəskinləşdiyi bir dövrdə banklar risk amilinə daha çox diqqət yetirirlər. Bu baxımdan daha bank sferasında meydana gələn risklərin azaldılması və aradan qaldırılması ilə əlaqədar fəaliyyəti və ideyalarına bank elmində və bank təcrübəsində mühüm ehtiyac vardır. İqtisadi fəaliyyət kateqoriyası hesab edilən bank fəaliyyətində subyektlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdə risk qanuni olaraq daima mövcuddur. Belə ki, bu sferada istənilən iqtisadi əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı gözlənilməz hallar formalaşa bilər. Bu əlverişsiz hallar zamanı baş verən hadisələrin mənfi gedişatının qarşısının alınması, fəaliyyətin düzgün tənzimlənməsi və meydana çıxma biləcək mənfi nəticələrin aradan qaldırılması məqsədilə banklarda yaranma biləcək risklərin qarşısını əvvəlcədən almaq və onların mənfi nəticələrindən bankın fəaliyyətinə təsirini daim diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

Risk anlayışından bəhs edərkən, bank risklərinin də məzmununa nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bir tədqiqat obyektini kimi bank riskləri yalnız müasir dövrə aid deyil. Bank risklərinin bankların fəaliyyətindəki rolu hələ qədim zamanlardan tədqiqatçılar tərəfindən təhlil edilmişdir. Belə ki, məşhur rus iqtisadçısı N.X.Bunqe öz tədqiqatlarında bank risklərindən bəhs etmiş və ümumilikdə qeyd etmişdir ki, öhdəliklərin düzgün və səlis icra edilməsi risklərin azaldılmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də rəqabətin kəskinləşdiyi bir dövrdə banklar risk amilinə daha çox diqqət

yetirirlər. Bu baxımdan daha bank sferasında meydana gələn risklərin azaldılması və aradan qaldırılması ilə əlaqədar fəaliyyəti və ideyalarına bank elmində və bank təcrübəsində mühüm ehtiyac vardır. İqtisadi fəaliyyət kateqoriyası hesab edilən bank fəaliyyətində subyektlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdə risk qanuni olaraq daima mövcuddur. Belə ki, bu sferada istənilən iqtisadi əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı gözlənilməz hallar formalaşa bilər. Bu əlverişsiz hallar zamanı baş verən hadisələrin mənfi gedişatının qarşısının alınması, fəaliyyətin düzgün tənzimlənməsi və meydana çıxma biləcək mənfi nəticələrin aradan qaldırılması məqsədilə banklarda yarana biləcək risklərin qarşısını əvvəlcədən almalı və onların mənfi nəticələrindən bankın fəaliyyətinə təsirini daim diqqət mərkəzində saxlamalıdırlar.

Sxem 1¹

¹ *İqtisadi risk nəzəriyyələri və meyarları [6, səh.17]*

Risk anlayışından bəhs edərkən, bank risklərinin də məzmununa nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bir tədqiqat obyektini kimi bank riskləri yalnız müasir dövrə aid deyil. Bank risklərinin bankların fəaliyyətindəki rolu hələ qədim zamanlardan tədqiqatçılar tərəfindən təhlil edilmişdir. Belə ki, məşhur rus iqtisadçısı N.X.Bunqe öz tədqiqatlarında bank risklərindən bəhs etmiş və ümumilikdə qeyd etmişdir ki, öhdəliklərin düzgün və səlis icra edilməsi risklərin azaldılmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də rəqabətin kəskinləşdiyi bir dövrdə banklar risk amilinə daha çox diqqət yetirirlər. Bu baxımdan daha bank sferasında meydana gələn risklərin azaldılması və aradan qaldırılması ilə əlaqədar fəaliyyəti və ideyalarına bank elmində və bank təcrübəsində mühüm ehtiyac vardır. İqtisadi fəaliyyət kateqoriyası hesab edilən bank fəaliyyətində subyektlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdə risk qanuni olaraq daim mövcuddur. Belə ki, bu sferada istənilən iqtisadi əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı gözlənilməz hallar formalaşa bilər. Bu əlverişsiz hallar zamanı baş verən hadisələrin mənfi gedişatının qarşısının alınması, fəaliyyətin düzgün tənzimlənməsi və meydana çıxma biləcək mənfi nəticələrin aradan qaldırılması məqsədilə banklarda yaranma biləcək risklərin qarşısını əvvəlcədən almaq və onların mənfi nəticələrindən bankın fəaliyyətinə təsirini daim diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

Terminologiya baxımından risk anlayışının təhlükə zamanı baş verə biləcək itkilər kimi də xarakterizə olunduğunu artıq bilirik. Maliyyə kredit baxımından bank riski daha çox kredit mütəxəssisləri tərəfindən icra edilən bank əməliyyatlarının xüsusiyyətlərindən irəli gələn itkilərin təhlükəsi kimi şərh edilir. Belə ki, A.A.Xundriyev Bank risk haqqında söyləmişdir: “Risk arzuolunmayan hadisələrin nəticəsində meydana gələn mümkün itki və təhlükələrdir”. İ.O.Krolli isə qeyd etmişdir ki, risk bankın öz vəsaitlərinin bir hissəsini itirməsi gözlənilən gəlirlərin əldə edilməsi ehtimalı ilə əlaqədar maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı yaranan əlavə xərclərdir. Sevrük riski bank riskinin və bank fəaliyyətinin nəticələrinin qeyri müəyyənliyi və uğursuz fəaliyyəti nəticəsində meydana gələn əlverişsiz şəraiti kimi ifadə etmişdir.

Müxtəlif mütəxəssislər tərəfindən risk anlayışına verilən təriflərin birtərəfli yanaşmaları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, sonradan mütəxəssislər risk anlayışının çoxaspektli olduğunu nəzərə alaraq, müxtəlif fəaliyyət sferaları üzrə “sahibkarlıq riski”, “işgüzar riski” kimi anlayışlardan istifadə etmişlər. Lakin bütün bunlarla yanaşı, yunan müəllifləri arasında risk verilən tərfi haqqında vahid bir fikir mövcud deyil.

Ümumilikdə bank risklərinin mahiyyətini, bu formada qeyd edə bilərik ki, bank riskləri gözlənilən gəlirlərin əldə edilməməsi, qeyri müəyyənlik itkilərin baş verməsi ehtimalı kimi şərh edilir. Bununla yanaşı, bank riski xüsusi fəaliyyət növü kimi meydana çıxır. Belə ki, bank bir tərəfdən müştəri ilə müxtəlif əməliyyatların icrası zamanı, digər tərəfdən özünə məxsus olmayan resursları müvəqqəti istifadəyə verən bir subyekt kimi çıxış edir. Bu isə bankların öz öhdəliklərinə götürdüyü riski 2 dəfə artırır. Bank sferasında bank risklərinin mövcudluğunun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu riskləri ictimai məhsulun dövriyyəsini əks etdirməklə ödəniş dövriyyəsində mübadilə prosesində özünü göstərir.

Bank riskləri həm də sosial mənşəli proseslərdir. Belə ki, bankda baş verən hər hansı bir əlverişsiz vəziyyətdə sadəcə banka deyil, bu bankın müştərilərinə eləcə də bankda pul vəsaitlərini yerləşdirən fiziki və hüquqi şəxslərə də təsir edir. Onlar da öz növbəsində itkilərə məruz qalırlar. Bu baxımdan qeyd edə bilərik ki, digər sahələrdən fərqli olaraq, bank sferasında meydana gələn itkilər və bank böhranları daha ağır nəticələrə səbəb olur. Sadaladığımız bu məsələlərlə əlaqədar bank sferasında ilk öncə kreditorların borc alanların maraqlarının təmin edilməsi ilə əlaqədar sistemin gücləndirilməsi istiqamətində fəaliyyətinə diqqət yetirmək lazımdır.

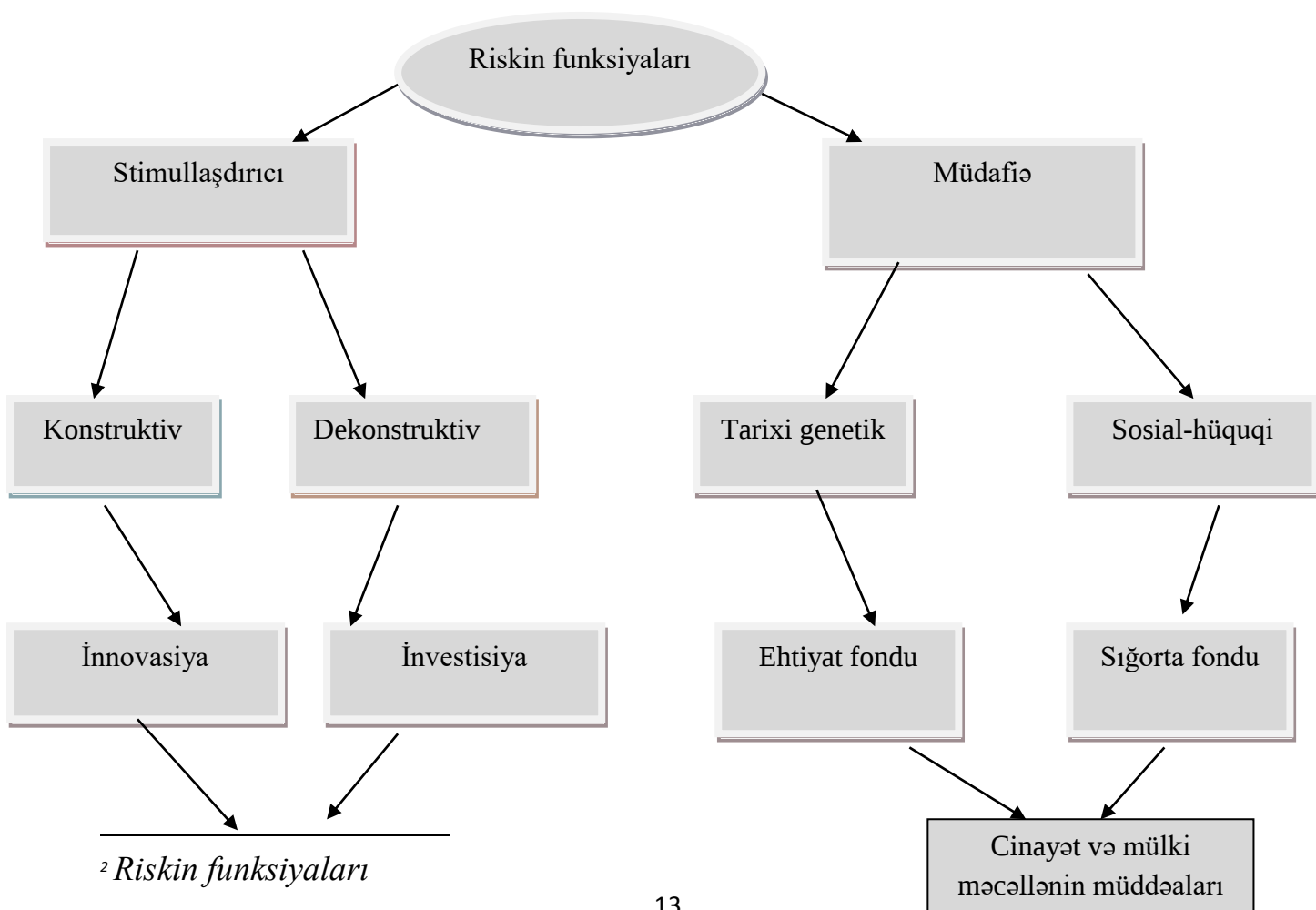
İstər bank sferasında istərsə də istənilən sahədə risklərin yaranma mənbələri mövcuddur. Belə ki, müxtəlif ədəbiyyatlarda risklərin daha çox ya subyektiv ya da obyektiv xarakterli olduğu haqqında mülahizələr mövcuddur. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, riskin obyektiv formada mövcudluğu, sosial iqtisadiyyatın subyektləri şəklində çıxış edən bir çox təbii, sosial və texnoloji proseslərin mövcudluğu imkanını bir şərt kimi qarşıya qoyur. İstənilən sahə üzrə

risklərin təhlil edilməsi, onların yaranma mənbələrini müəyyən etməyə imkan verir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- təsadüfilik. Bank sferası və digər sahələrdə gözlənilən nəticələrin baş verməsinin qabaqcadan müəyyən etmənin qeyri mümkün olduğu şəraitdə formalaşan riskləri əks etdirir.
- mübahisəli ideyaların mövcudluğu zamanı maraqların toqquşması . Bu daha çox rəqabətin kəskin olduğu bir şəraitdə mübahisəli iddiaların qəbulu və bunun vasitəsilə meydana çıxan mənfi nəticələr zamanı yaranır.
- öz özünə baş verən yaxud daxili səbəblərdən törəyən risklər.

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, qərar qəbul edərkən müəyyən səviyyədə riskə hazır olmaq və əlaqədar qərarların qəbulunda, həm stimullaşdırıcı, həm də müdafiə xarakterli risklər mühüm rol oynayır. Bu isə özünü riskin funksiyalarında əks etdirir ki, onlar aşağıdakılardan ibarətdir: [6, səh.18]

Sxem 2²

1.2. Risklərin formalaşması, klassifikasiyası

Risklərin idarə olunmasının təşkilinin səmərəliliyi və ümumilikdə bank sferasında bank fəaliyyətinin genişlənməsi bank məhsulları və xidmətlərinin çoxşaxəliliyini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, risklərin təsnifləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bank kreditlərinin təsnifləşdirilməsini aşağıdakı formada göstərə bilərik.

Sxem 3³

Riskin səviyyəsinə görə	Makro səviyyədə risklər Mikro səviyyədə risklər
Yaranma zamanına görə	Cari risklər Perspektiv riski Retrospektiv risklər
Müştəri bazasının tərkibinə əsasən	müştərilərin sahə strukturuna uyğun formalaşan risklər İri, orta və xırda müştərilərdən irəli gələn risklər
Risk əmələ gətirən amillərə görə	Daxili risklər – Bu daha çox bankın aktiv və passiv əməliyyatları ilə əlaqədar və eləcə də maliyyə xidmətlərinin satışı və idarə olunmasının keyfiyyəti ilə əlaqədar risklərə aid edilir. Xarici risklər – iqtisadi, demoqrafik, sosial siyasi və digər
Bank məhsulu, xidməti əməliyyatların xarakterinə görə	Hesablaşma riski Valyuta riski Əməliyyat riski Kredit riski
	Ölkədən irəli gələn risk

Riskin təsir dərəcəsi və miqyasına görə	Bank əməliyyatlarından formalaşan risklər Maliyyə məsuliyyəti daşıyan mərkəzlərin fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan riskdir.
Bankın növünə görə	İxtisaslaşmış Bankın Riski Sahə bankının riski
Bankın dayanıqlı inkişafının təminatı səviyyəsinə görə	Kapital bazası risk Faiz riski Gəlirlərin itirilməsi riski Balanslaşdırılmamış likvidlik riski Rəqabət qabiliyyətinin itirilməsi riski
Bankdan asılılıq səviyyəsinə görə	Bankın fəaliyyətindən asılı olaraq formalaşan risklər Bankın fəaliyyətindən asılı olmayaraq, formalaşan hissələr
Riskin qiymətinə görə	Tam risklər Mülayim risklər Aşağı risklər

4

Qeyd etdiyimiz bu təsnifat formasında xarici risklərin tərkibinə siyasi risklərin bank fəaliyyətinə mənfi təsir edən risk qrupu da aid edilir. Siyasi risklər aşağıda göstərilənlərlə əlaqədardır:

- siyasi rejimin dəyişməsi, kapital itkisinə müvafiq kompensasiya edilmədən əmlakın milliləşdirilməsi
- müharibə, hərçmərclik
- bank kontragentinin yerləşdiyi dövlətin icra orqanlarının qərarlarına əsasən sərhədlərin bağlanması, müqavilələrin pozulması

Makro səviyyədə risklər isə ölkə iqtisadiyyatında baş verən bir sıra proseslərlə, xüsusilə valyuta məzənnəsində baş verən dəyişikliklərlə əlaqəlidir. Belə ki,

⁴ *Bank risklərinin təsnifləşdirilməsi. Mənbə : Kazımlı X. , Quliyev İ. "İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi" , Bakı, 2011*

Mərkəzi Bankın kommersiya banklarının fəaliyyət normaları ilə əlaqədar müəyyən etdiyi qaydalara baxması və müəyyən dəyişikliklər etməsi bank fəaliyyətinin miqyasına ciddi formada təsir göstərə bilər.

Rus tədqiqatçısı V.V.Kiselev Bank risklərini 5 kateqoriyaya bölmüşdür. Onlar müvafiq olaraq:

- ✓ Kredit riski;
- ✓ Faiz riski;
- ✓ Likvidlik riski;
- ✓ Bazar riski;
- ✓ ödəniş qabiliyyətsizliyi və ya müflisləşmə riski.

Bank riskinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o ictimai məhsulun istehsalı və tədavülü proseslərini əks etdirməklə yanaşı, həm də mübadilə sferasının döviyyəsiindən formalaşır. Ölkəmizdə bank riski müstəqilik əldə etdikdən sonra bank fəaliyyətinin və bank sisteminin formalaşması ilə əlaqədar olaraq meydana çıxmışdır.

Kredit riski maliyyə riskləri kateqoriyasının tərkib hissəsi olub, ilk növbədə, kontragentlərin öhdəlikləri yerinə yetirmədikləri halda yaranan maliyyə itkisini ifadə edir. Bununla yanaşı, kredit riski borcalan tərəfindən kreditə görə hesablanmış faizin ödənilməməsi ilə əlaqədar olaraq yaranır. Bu zaman müştərinin bank tərəfindən təklif edilən kredit faizlərinin yüksək olması nəticəsində ödənilməməsi ilə bağlı yarana biləcək itkilər ifadə edir. Kredit riskinin tərkib hissələrindən biri də sahə riski hesab edilir. Bu risk kateqoriyası xüsusilə hər hansı bir inkişaf sahəsinin perspektivləri və onun yerləşmə məntəqəsi ilə bağlı olub, ölkədə mövcud risk üzrə qeyri-müəyyənlik ilə sıx şəkildə uzlaşır. Ümumilikdə kredit riski kredit prosesinin istənilən mərhələsi üçün valyuta əməliyyatlarının icrasında, banklararası əməliyyatların icrası və eləcə də qiymətli kağızlar istehsalında və diler fəaliyyəti sahələrində mövcud olur.

Likvidlik riskləri. İlk öncə qeyd etməliyik ki, kommersiya banklarının likvidli olması onların əmanətçilərlə borclular qarşısında öhdəliklərinin vaxtında

icra etmək bacarığı ilə ölçülür. Bu zaman ödəniş sabitliyinin kifayət qədər olmaması və bankın müştəriləri qarşısında öz öhdəliklərini icra edə bilməməsi likvidlik riskinin yaranmasına səbəb olur. Bankın likvidlik riskini müəyyən etmək olduqca mürəkkəbdir. Buna səbəb bankın fəaliyyətinə bir sıra amillərin təsir etməsi ilə əlaqəlidir. Belə ki, bu amillərə bank da öz növbəsində əks təsir edə bilmir. Likvidlik səviyyəsini müəyyən edən ən sadə üsullardan biri isə kredit təşkilatının illik aktivlərinin ümumi aktivlərə olan nisbətidir. Ümumilikdə, likvidliyi müəyyənləşdirərkən bir sıra suallar formalaşır ki, ən əsası aktivlərdən hansısa birini daha likvidli hesab etmək mümkündür və bu zaman cavablar heç də birmənalı olmur. Bu istiqamətdə kommersiya banklarında formalaşan problemlər “müəyyən müddət ərzində ödənilən lakin həmin müddətə kimi 0-a bərabər dövriyyədə olan kredit qoyuluşu likvidlik kredit kimi təqdim edilməlidirmi” kimi suallarla əlaqəlidir. Kommersiya banklarının ödəniş qabiliyyətinin müəyyənləşdirilməsi və buna müvafiq likvidlik riskinin formalaşması səviyyəsi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının xüsusi yanaşmasına uyğun olaraq müəyyən edilir. Belə ki, bu yanaşmaya görə likvidli aktivlər, kredit qoyuluşundan ibarət olan yüksək likvidli aktivdir və 30 günü ərzində ödənilməsi nəzərdə tutulan kreditlərdən ibarət likvidli aktivlərə bölünür.

Qiymət riski . Kredit və likvidlik riski ilə birgə maliyyə risklərinin tərkib hissəsi hesab edilir. Qiymət riski də kommersiya banklarında aktivlərin və bank öhdəliklərindən əldə olunan gəlirlərin gözlənilmədən dəyişməsi mümkünlüyü ilə əlaqəlidir və bu qrupa 3 risk kateqoriyası aid edilir.

1. Faiz dərəcəsinin dəyişmə riski
2. Valyuta riskləri
3. Bazar riskləri
4. Bazis riskləri

Faiz dərəcəsinin dəyişmə riski kreditlərə və öhdəliklərə təsir edən risk növünə aid edilir. Faiz dərəcəsinin dəyişməsi əsasən bazar iqtisadiyyatında mövcud olan qeyri-müəyyənlik situasiyası zamanı meydana çıxır və bu zaman da qeyri sabitliyin nəticəsi olaraq, bankın passiv və aktiv əməliyyatlarına təsir

göstərir. Ümumilikdə, rəqabətin kəskin artması və maliyyə bazarının mürəkkəbləşməsi faiz dərəcəsinin dəyişmə riskini bir o qədər artırır.

Bazis riskləri. Bazis riski faiz dərəcəsinin dəyişkənliyi riskinin əksinə olaraq faiz dərəcəsi səviyyəsinin dəyişməsi ilə deyil, əksinə olaraq bank sferasında faiz dərəcəsinin strukturunda hərəkətlə sıx əlaqəlidir. Bu risk eyni zamanda, ayrı cari faiz dərəcələrinin hərəkətinə asimmetriyanın yaranması ilə şərtləndirilmişdir. Ancaq bu mütənasibliyə nail olsa da, faiz dərəcəsinin dəyişmə riskinin meylliyini hələ də ləğv edə bilməmişdir.

Valyuta riski. Bu risklərin məzmununu aktivlərin yaranması prosesində xarici dövlətlərin valyutasından istifadə edərək müxtəlif resurs mənbələrinin cəlb edilməsi zamanı yaranan risklər təşkil edir. Real valyuta kursuna ölkənin iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri və tendensiyaları xüsusi təsir göstərir. Bununla yanaşı, valyuta tənzimlənməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən siyasətin bu dəyişikliklər ilə əlaqədar xüsusi siyasi məqamlar və sosial gərginliyin səviyyəsi də təsir göstərə bilər. Valyuta riskinə müvafiq olaraq onun əsas tərkib hissəsini qeyd etmək zəruri hesab edilir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Konvertasiya riski. Mübadilə əməliyyatları zamanı müəyyən məhdudiyyətlərlə əlaqədar konvertasiya riskləri yarana bilər.
2. Mübadilə kursunun dəyişkən xüsusiyyəti. Bu zaman mübadilə kursunun dəyişməsi nəticəsində valyutalar arasında fərqlər və xarici valyutaya vəsait qoyuluşunun dəyərdən düşməsi kimi risklərin formalaşa bilər.
3. Açıq valyuta mövqeyi riski. Kommersiya banklarından onların valyuta aktivləri və bankların xarici valyuta üzrə öhdəliklərin parametrləri arasında balansın pozulması, uyğunsuzluqlar zamanı formalaşan risk növüdür.

Bazar riski. Bu risk xüsusilə kommersiya banklarından müxtəlif faiz dərəcəsi kapitalın qiymətlərindəki dəyişmələr zamanı bazar dəyərinin dəyişməsinə səbəb ola biləcək, itkilərə uyğun formalaşan risk növüdür. Bazar riskinin mənbəyindən asılı olaraq müxtəlif kateqoriyaları vardır ki, onlara nəzər salaq.

- Faiz dərəcəsi riski. Faizlərin dəyişilməsi vasitəsilə yaranan riskdir və bu risk mənbəyi, hər şeydən öncə maliyyə alətlərinə təsir göstərir.

- Kapital riski. Bir müxtəlif qiymətli kağızların və kapitalın qiymətlərindəki dəyişikliklərlə əlaqədar formalaşan risk növü olub, hər şeydən öncə kapital portfelinə təsir göstərir.
- Xarici valyuta riski .Valyuta məzənnələrində dəyişiklikliyə əsasən, yaranan risk növü olub valyuta üzrə yerləşdirilən alətlərin portfelinə təsir göstərir.
- Əmtəə-mal riski . Bu risk növü, əmtəə qiymətlərindəki dəyişiklik isə əsasən yaranan risklərə aid edilir. Bu riskin təsir göstərdiyi portfeller əsasən müxtəlif fyuçers və forvard müqavilələri vasitəsilə formalaşan risklərdən ibarət ola bilər.Bu risklər müxtəlif aktiv və passivlərin balans arxası hesabların dəyərinə təsir edən bazar amillərinin mümkün təsiri ilə şərtləndirilir. Bir sıra hallarda bazar riski anlayışına qiymət riski anlayışına bərabər səviyyədə dəyərləndirirlər. Bu, xüsusilə valyuta və faiz dərəcələrinin dəyişməsi riskinin qiymət riski kimi bərabərhüquqlu şəkildə qruplaşdırılması zamanı daha çox baş verir. Bu zaman bazar riskinin tərkib hissəsi kimi qiymət riski çıxış edir. Kommersiya banklarında yarana biləcək bazar riskinin dəqiq müəyyən edilməsi balans uçotunun tətbiq edilən qaydalar da öz təsirini göstərir. Xüsusilə də maliyyə institutları və balans maddələrinin dəyər qiymətini təyin edən zaman yarana biləcək bazar riskini daha aydın şəkildə görmək mümkün olur.

Kommersiya banklarının bazar riskinin meylli olmaqla bir sıra səbəblərə görə baş verir. Birincisi bankın balansından qiymətli kağızlar portfelinin dəyişməsi riski vasitəsilə yaranar. Belə olduqda isə Bank tərəfindən emissiya olunan qiymətli kağızlarının dəyərinin enməsi nəticəsində onların yenidən emissiyası kommersiya bankı tərəfindən əlavə xərclərin formalaşmasına səbəb olur.

İkincisi bazar riskinin yaranmaq meyllərindən biri isə bazar dəyərinin qiymətləndirilməsinə uyğun olaraq maliyyə kapitalının ümumi dəyərinin müəyyənləşdirilməsidir. Bu, xüsusilə, əsas fondların dəyər qiymətinin yenidən qiymətləndirilməsi şəklində icra edilir və bu zaman cari bazar qiymətini müxtəlif cür əks etdirir. Bankların, bazar riskinin meyllik xüsusiyyəti daha çox

kredit həmin aktların icrası çərçivəsində meydana çıxır. Buna müvafiq olaraq, ümumilikdə kommersiya banklarının bazar riskinin formalaşması ilə əlaqədar bu riskin qiymətləndirilməsi, müasir dövrdə beynəlxalq miqyasda fəaliyyət göstərən banklar üçün xüsusi aktuallığa malikdir.

Funksional risklər daha çox hər hansı bir xidmətlərinin yaranması və göstərilməsi prosesləri zamanı formalaşır. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, kommersiya banklarının fəaliyyəti ümumilikdə funksional riski olduqca meyllidir. Bu riskləri daha çox hər hansı bank xidmətlərinin yaradılması və göstərilməsi zamanı maliyyə təsərrüfat prosesinə vaxtı vaxtında nəzarət edilməməsi və kifayət qədər informasiyanın toplanaraq təhlil edilməməsi zamanı formalaşır. Kommersiya banklarında digər risk növlərindən fərqli olaraq, funksiyanın riskin miqyasını müəyyənləşdirmək olduqca mürəkkəbdir. Lakin bununla yanaşı, funksional risklər meydana çıxan zaman müvafiq olaraq, kommersiya banklarının bu risklərin minimumlaşdırılması ilə əlaqədar və daha çox sənəd dövriyyəsinin təkmilləşdirilməsi, daxili auditin inkişafı və daxili metodların işlənilib hazırlanması vasitəsilə riski minimuma endirməyə səy göstərirlər.

Effektivtəvsiizlik riski. Bu risk daha çox kommersiya banklarında bankın məsrəfləri arasında yaranan uyğunsuzluq vasitəsilə meydana gəlir. Bank sferasında zərərli məsrəflərin idarə olunması olduqca mürəkkəbdir. Xüsusilə də əməliyyat məsrəflərinin qeyri -abit olduğunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, mühasibat uçotunun hesabat planında əməliyyat məsrəflərinin bankın faiz dərəcələri daxil olur. Bu zaman isə əməliyyat məsrəfləri faiz xərcləri müqavimət göstərir. Əməliyyat məsrəfləri isə bank əməliyyatları ilə əlaqədar vəsait itkisi deməkdir. Kommersiya bankları da işçi qüvvəsinin məvacibi bir sıra əməliyyatların icra edilməsi nəticəsində inzibati xərclərə aid edilir. Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd etməliyik ki, risklərin idarə olunması prosesini icra edən kommersiya bankları bir sıra hallarda gəlir, məsrəf bankın balans arxası hesabatlarında olan vəsaitlərdən istifadəsini tətbiq edirlər.

Ödəniş qabiliyyətinin olmaması riski . Bu riski digər risklərdən, törəmə şəkildə kommersiya banklarında risk kateqoriyasına daxil olur. Bu risk daha çox bankın öz kapitalından yüksək olan toplanmış itkilərin və zərərin ümumi miqdarının bankın öhdəliyini icra edə bilməməsi vasitəsilə əlaqədar yaranar. Likvidiynin kifayət qədər olmaması və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası müxbir hesablarda formalaşan debet saldosu ilə ifadə olunan ödəniş qabiliyyətinin enməsi vasitəsilə yaranır. Kommersiya bankından ödəniş qabiliyyətinin olmaması əslində onun iflas etməsi məzmununu daşıyır. Bu zaman isə mənfi şəxsi kapital göstərir ki, ümumilikdə, bu zaman kreditrlərə olan məbləği ödəməyə vəsaiti çatmır. Belə olduqda isə həmin kommersiya bankının iflası prosesi başlamış hesab edilir. Kommersiya banklarının fəaliyyətinin dayandırılması və onun bu əməliyyatları həyata keçirməsinə dair lisenziyasının geri alınması ilə əlaqədar məsələlər qanunvericiliyə uyğun şəkildə yerinə yetirilir.

Strateji risk. Bu kommersiya banklarında strateji idarəetmə zamanı formalaşan səhvlərlə əlaqədar yarana biləcək itkiləri əks etdirir. Xüsusilə də kommersiya banklarından risklərin idarəedilməsi prosesində atılan yanlış addımları, resurslarla əmin olunması prosesində yanlışlıqlar strateji riskin yaranmasına səbəb olur.

Fond riski. Bu kommersiya banklarından qiymətli kağızlara olan tələb və təklifin dəyişilməsi ilə əlaqədar yaranan risk növüdür. Fond riskinin xüsusilə də qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlar zamanı baş verən maliyyə itkiləri və gəlirliliyin azalması nəticəsində formalaşır. Fond riskləri daimi və müvəqqəti ola bilər. Daimi riskləri daha çox qiymətli kağızlar üzrə aparılan əməliyyatlar zamanı investorun bu kağızlara yatırdığı əmanətləri ilə üzləşmədən realizə edə bilməməsi səbəbindən qiymətli kağızlar kursunun aşağı düşməsi nəticəsində yaranır.

İnflyasiya riski. Kommersiya bankından hərtərəfli təsir göstərən riskləridir. İnflyasiyanın mənfi təsiri kimi banklarda aktivlərin qiymətdən düşməsinə misal göstərə bilərik. Belə ki, kommersiya banklarının əhaliyə

verdiyi kreditin müəyyən zamandan sonra dəyərsizləşdiyi pul vasitəsi ilə geri qaytarırlar.

Texnoloji risk. Bu risk kommersiya banklarının fəaliyyətində texnologiyanın istifadəsi ilə əlaqədar yaranan risk növüdür. İş fəaliyyəti zamanı texnoloji avadanlıqlarda baş verən hər hansı nasazlıq müəyyən zaman kəsiyində kommersiya banklarında bir sıra itkilərin yaranmasına səbəb ola bilər.

Əməliyyat riski. Əməliyyat riskləri daha çox kommersiya banklarında daxili prosesləri, sistemləri və ümumilikdə kənar hadisələrin baş verməsi yaranan risk növüdür. Bu risklərin idarə edilməsi bankların həyata keçirdiyi riskin idarə olunması siyasətinin tərkib hissəsi hesab edilərək 2 hissəyə ayrılır.

- ✓ Xarici faktorlar vasitəsilə baş verə biləcək əməliyyat riskləri ;
- ✓ Daxili faktorlar vasitəsilə baş verə biləcək əməliyyat riskləri.

1.3. Risk menecmentinin xüsusiyyətləri

Müasir dövrdə risklərin daimi xarakter kəsb etməsi, onların artıq reallıq kimi dəyərləndirilməsini tələb edir. Bu baxımdan da risklərin düzgün başa düşülməsi və qiymətləndirilməsi və onların idarəçilik qərarlarının tərkib hissəsi kimi qəbul edilməsi olduqca vacibdir. Məhz buna görə də risklərin idarəedilməsinin şirkətlərdə, banklarda və digər təşkilatlarda baş verə biləcək itkilərin azaldılması və mənfəətin artırılması baxımından son dövrlərdə daha da aktual bir problem kimi formalaşmışdır. Sadaladığımız bu problemlərin də göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəsi də risk menecmentinin tərkib hissəsi kimi meydana çıxır. Risklərin idarə edilməsi, müəssisə və təşkilatlarda istər düzgün qərarların qəbul edilməsi baxımından, istərsə də iqtisadi artımın təmin edilməsi və iqtisadi fəaliyyətin yaxşılaşdırılması nöqtəyi nəzərdən çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də, sənaye baxımından inkişaf etmiş bir sıra ölkələrdə risklərin idarə edilməsi istiqamətində xüsusi menecment tədbirləri modellərlə işlənib hazırlanır. Hətta bu nöqtəyi nəzərdən bir sıra şirkətlərin risk menecment üzrə xüsusi mütəxəssislər hazırlanır və belə bir ştat da müəyyənləşdirilir. Bu zaman risk menecment üzrə hazırlanan mütəxəssislər müəssisə və təşkilatlardan, son dərəcə yüksək formada olan iqtisadi təhlil etməyi və yüksək imtiyazlı bacarığa malik olmalıdırlar. Belə ki, riskləri idarə edən şəxslər müəssisə və təşkilatlardan bir sıra digər sferalar üzrə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərdən, öz biliyi ilə fərqlənməli və baş verə biləcək hər hansı itkilərdən sığortalımaq məqsədilə mütəmadi olaraq risk siyasətini həyata keçirməlidirlər. Bu zaman isə risklərin proqnozlaşdırılması prosesində ən səmərəli seçim metodologiyası və konsepsiyası çox mühüm rol oynayır. Bu dediklərimizlə yanaşı, müəssisə və təşkilatların, hər şeydən əvvəl onların fəaliyyət göstərdiyi sfera üzrə məqsədləri, missiyası, fəaliyyət istiqaməti və bu sahədə yarana biləcək risklərin meydana çıxması səviyyəsi təhlil edilməlidir. Bu zaman bütün iqtisadi, texniki, texnoloji məsələlərin təhlili edilməli, baş verə biləcək itkilərlə əldə ediləcək gəlirlər və bunların həcmi araşdırılmalıdır. Təhlil nəticəsində itkilərin baş vermə ehtimalının mövcud olması, müəssisə və təşkilatlarda psixoloji gərginlik

yaratmamalı, əksinə, bu zaman risklərin idarə edilməsi, qiymətləndirilməsi və azaldılması ehtimalları ilə əlaqədar tədbirlər işlənib hazırlanmalıdır.

Beləliklə, risk menecmentinin tərkib hissəsi olaraq, riskin baş vermə ehtimalının obyektivliyini qəbul edərək, həmin problemin həllini müəssisə və təşkilatlarının fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmək daha doğru hesab edilir. Bu zaman təşkilatların iqtisadi fəaliyyətin həcmindən asılı olaraq risklərin meydana gəlmə meylləri və idarə edilməsi məsələləri də nisbətən fərqli xarakteri kəsb edir. Belə olduqda isə meydana çıxan problemlərin nəzərə alınmasını və bu riskləri mümkün qədər minimuma endirilməsi məsələsi olduqca zəruridir. Bir sıra mütəxəssisləri risklərin idarə edilməsi zamanı baş verə biləcək risk ehtimallarını minimuma endirməsi üçün adaptiv yanaşmadan istifadənin daha düzgün hesab edirlər.

Lakin bununla yanaşı olaraq qeyd etməliyik ki, bir sıra risklərdən yayınmaq və bu risklərini məhdudlaşdırmaq üçün sadəcə bu yanaşma metodu kifayət etmir. Burada meydana çıxma biləcək risklərin azaldılması məqsədilə sistemli tədbirlər və antiböhran tədbirlərinin görülməsi zərurəti yaranar. Çünki kommersiya bankları və eləcə də digər firma və şirkətlərinin böhranı vəziyyətdə və onların kapitalın yerləşdirilməsi üzrə meydana çıxan problemləri, eləcə də kooperativ itkilərin azaldılması ilə əlaqədar yaranan ziddiyyətlərin aradan qaldırılması məqsədilə daha geniş idarəçilik tədbirlərinin həyata keçirilməsi vasitəsilə həll etmək mümkün olur.

Nəinki ümumi risk anlaşıraql, risklərin idarə edilməsi, ümumilikdə iqtisadi risklər və bütün maliyyə kredit risklərini çoxaspektli olmaqla baş verə biləcək itkiləri ifadə etdiyi üçün ona istənilən iqtisadi fəaliyyətdə inamsızlıqlı formalaşdırır. Bu daha çox bazar iqtisadi sistemində iqtisadi risklərin meydana gəlməsi ilə özünü biruzə verir. Belə ki, iqtisadi riskləri ümumilikdə mənfiətin azalmasına və iqtisadi itkilərə səbəb olar. Bu baxımdan da iqtisadi risklərin sistemli formada təhlil edilməsi zəruri hesab edilir. Belə ki, iqtisadi risklər, bazar münasibətlərinin biznes fəaliyyətinin və azad sahibkarlıqlın əsas tərkib hissəsi kimi

çıxış edir. Lakin bazar iqtisadiyyatının tərkib hissəsi kimi risk amili çox şişirdilir və hətta onu sahibkarlığın əsası kimi ifadə edirlər. Sözsüz ki, sahibkarlıq fəaliyyəti müəyyən risklərlə əlaqədardır, bunu inkar etmək olmaz, ancaq bununla yanaşı risk fəaliyyətin əsasını təşkil etdiyini qeyd etmək doğru hesab edilmir. Çünki istənilən fəaliyyət növündən və itkilərin yaranma ehtimalından zamanla müəssisə və təşkilatlar, itkilərin azaldılması baxımından bir sıra müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər. Buna müvafiq olaraq müxtəlif mütəxəssislər risklərin öyrənilməsində peşəkar fəaliyyətin iqtisadi sistemin xarakterinə uyğun metodların seçilməsini zəruri hesab edirlər. Risk menecmentinin tərkib hissəsi hesab edilən risk kateqoriyasının öyrənilməsi zamanı bir sıra obyektiv və subyektiv meyarların, informasiyanın sistemli şəkildə öyrənilməsi və eləcə də risklərin yaranmasının ehtimal xarakteristikasının müəyyənləşdirilməsi və risklərin hansı səviyyədə olması da nəzərə alınmalıdır. Riskin nəzərə alınmaması istənilən müəssisə və təşkilatlarından böhran vəziyyətinə səbəb ola bilər. Bu isə birbaşa olaraq iqtisadi itkilərlə qarşılaşmaq deməkdir. İtkinin baş vermə ehtimalı olan hissəsində risk olduğu halda, böhran zamanı bu risk daha da kəskinləşir və global səciyyə daşıyır. Bunu tarixi dövr ərzində baş vermiş dünya maliyyə böhranının nəticələrinə baxaraq da görmək olar.

Bununla yanaşı risk menecmentinin xüsusiyyətləri kimi risk anlayışının məzmununda onun obyektiv və subyektiv cəhətdən müxtəlif nöqtəyi nəzərdən, yanaşmaları da mövcuddur. Bu yanaşmalarda qeyd edilir ki, riskin ya obyektiv, ya da subyektiv səviyyəsinə üstünlük verilir və bunlar içərisində riskin obyektiv-subyektiv xüsusiyyəti önəmli yer tutur.

Risk anlayışının subyektiv tərəfi onun müxtəlif alternativlərinin seçimi və onların nəticəsinin ehtimalı ilə əlaqədar mənanı ifadə etməsidir. Riskin subyektiv nöqtəyi nəzərdən təhlili prosesində aydın olur ki, onun daha çox insanların müxtəlif hadisələrə psixoloji və ideoloji baxışlarından yüksəkliyindən irəli gələrək, riskin səviyyəsində baxışlar, müxtəlif olur. Bununla yanaşı riskin obyektiv xüsusiyyəti də var. Belə ki, riski, obyektiv mövcudluğu, sosial iqtisadiyyatın

subyektləri kimi çıxış edən variantları və eləcə də müxtəlif sosial və texnoloji proseslərin mövcudluğu imkanı şərt formasında qarşıya qoyur. Bu zaman riskin obyektivliyi formasından real həyatda mövcud olan və baş verən hadisələr əks olunur. Risk onun mövcudluğunun araşdırılmasından asılı olmayaraq mövcuddur. Riskin subyektiv təbiəti onunla izah olunur ki, bu anlayış həm subyektiv xarakterli proseslərdən və eyni zamanda, insanların arzu və iradəsindən asılı olmayan proseslərdən yaranır.

Risklər aşağıdakı mənbələr hesabına yaranır:

- öz - özünə baş verən və daxili səbəblərdən formalaşan risklər. Bu prinsiplərə əsasən təbii fəlakətlər zəlzələ, daşqın, qasırğadan bu və xoşagəlməz müxtəlif ildırım quraqlıq tipli hadisələrə aid edilir.
- təsadüfilik. Təsadüfilik vasitəsilə formalaşan risklər, adətən, sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektləri şəklində çıxış edən yaranma ehtimalı bir sıra proseslərdən asılı olaraq formalaşan risklərə aid edilir. Bu risklərin yaranması təsadüfi elementlər vasitəsilə meydana çıxır. Belə olduqda isə gözlənilən nəticənin qabaqcadan baş verməsini müəyyən etmək qeyri mümkün olur. Buna misal olaraq real həyatda da təsadüfən baş verən risk ehtimalı olan hadisələri göstərə bilərik. Təsadüfilik nəticəsində yaranan riskləri, adətən, sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticələrini ona olduqca mənfi təsir göstərir və onları qabaqcadan müəyyən etmək mümkün olmur. Bu cür risklər zamanla onların qabaqcadan müəyyən edilə bilməyən mümkünsüz olduğuna görə bir sıra təsir vasitələri yaranır ki, bunlara misal olaraq, yanğın, partlayış və avadanlığın sıradan çıxması zamanı nəqliyyatda müxtəlif xoşagəlməz hadisələrin baş verməsini göstərə bilər. Təcrübələrə əsasən deyə bilərik ki, dünyanın bir sıra ölkələrində cəmiyyət tərəfindən təsadüfi risklərin başvermə ehtimalı zamanı bir sıra tədbirlər görülsə də, bu risklərin yaranma ehtimalı hər zaman qalır və heç bir qabaqcıl texniki tədbirlər bunu aradan qaldıra bilmir.

- mübahisəli ideyaların mövcudluğu və maraqların toqquşması . Riskin bu xüsusiyyətini daha çox ümumilli münaqişələr və ümumilikdə müxtəlif proseslər maraqlarının toqquşması kimi hadisələrin təzahüründən formalaşır. Ümumilli maraqların toqquşması zamanı isə sahibkar bəzi hallarla qarşılaşa bilər. Bunlara misal olaraq idxal ixrac əməliyyatlarının dayandırılması, müəssisələrin və məhsulların müsadirə edilməsi, xaricdəki aktivlərin və gəlirlərin dondurulması, investisiya məhdudiyyətinin qoyulması ola bilər.

Bununla yanaşı, qeyd edə bilərik ki, sahibkar alıcı uğrunda mübarizə məqsədilə münasib qiymətə məhsulların çeşidlərini artırır və keyfiyyətini yaxşılaşdırır. Lakin müəssisələr arasında ədalətli formada aparılmayan, rəqabət də mövcuddur. Bu zaman sahibkarlardan biri digərlərinin fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə mane olmaq məqsədilə rəqibini ləkələyir və müxtəlif qeyri qanuni yollardan istifadə edir.

Riskin yaranmasından, onun təkrar istehsal prosesinə zidd olan iddiaların ehtimalı xarakterə də təsir göstərir. Bura isə elmi texniki tərəqqinin inkişafı nəticəsində elmi kəşflərin və texniki ixtiraların nəticələrini əvvəlcədən müəyyən etmək qeyri mümkün olmağına aid edə bilərik. Bununla yanaşı, hər hansı hadisə və proseslər barədə kifayət qədər məlumatın olmaması da riskin yaranma ehtimalını artırır. Belə ki, müəyyən məsələlərlə əlaqədar informasiyaların toplanmasını, eləcə də bu informasiyanın yenidən işlənməsi və insanlar qarşısında müəyyən məhdudiyyətlər qoyulur və bununla yanaşı, informasiyalar dəyişkən olur. Qərarların qəbul edilməsi isə kifayət qədər düzgün informasiyanın olmasını tələb etdiyi üçün natamam informasiya riskinin yaranması ehtimalının bir o qədər artırır. İnformasiyalar bir sıra müəssisələrin mövcudluğu ilə əlaqədar məlumatları əks etdirir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- məzənnələr, tariflər və qiymətlər ;
- rəqibləri maliyyə sabitliyi, ödəniş qabiliyyəti haqqında informasiya ;

- rəqiblərin fəaliyyəti ilə əlaqədar ehtimal edilən qərarları;
- məhsullara və xidmətlərə olan tələbin mövcud səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi ;

Risk menecmenti sistemində riskin digər xüsusiyyətlərindən biri də müxtəlif müəlliflər tərəfindən onun həm baş verməsi qeyri müəyyən bir hadisə, həm də sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticəsində nəzərdə tutulmuş gəlirlərin əldə edilməməsi ehtimalı hesab edilir. Bir sıra müəlliflər tərəfindən riskin bu xüsusiyyətləri izah olunsa da risk kateqoriyasına riyazi gözləmələr baxımından da yanaşmaq lazımdır. Belə ki, riyazi gözləmələrini özü üçün risk dərəcəsini müəyyən mənada olduqca mücərrəd formada ifadə edir. Lakin heç şübhəsiz ki, real həyatda olmaq sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlar riskin başvermə ehtimalını dəqiq bilsəydilər, bu zaman onlar riskə getməzdilər. Digər tərəfdən isə əgər hər hansı bir ifadənin mənası və fəaliyyətin nəticələri qabaqcadan məlumdursa, o zaman bunu risk adlandırmaq olmaz. Lakin risk menecmentində bütün bunlar o demək deyil ki, o, baş verə biləcək maliyyə və kredit risklərinin ehtimalını müəyyənləşdirmək mümkün deyildir. Bu zaman belə bir sual meydana çıxır ki, bəs risk şüurlu fəaliyyətinin nəticəsi deyildirmi? Heç şübhəsiz ki, biznes fəaliyyəti özündə məqsədyönlü biri istiqaməti və fəaliyyəti nəzərdə tutur. Lakin bu prosesdə hansı iqtisadi təsadüflərin qeydi müəyyən xidmət və baş verə biləcək sosial hadisələri nəzərə almaq hər zaman mümkün olmur. Bu qeyri müəyyənlik və mümkünsüzdür halı da bu riskləri daha təhlükəli vəziyyətə da gətirib çıxarır. Bu risklər isə risk menecmentində həm tədqiq olunan obyektlərin xarakterindən asılı olaraq müxtəlif səviyyələrdə mütəmadi yaxud qeyri mütəmadi formada baş verir. Risk prosesində insanların şüurlu fəaliyyəti iştirak edir. Lakin bu şüurlu fəaliyyəti nəticəsində insanlar həmin fəaliyyətin gətirəcəyi itkiləri və bir formada əvvəlcədən müəyyən edə bilmirlər. Belə ki, istənilən fəaliyyət sistemli formada icra edilmədikdə risk yaranır. Gələcək məhsulun rəqabət qabiliyyəti ilə satışının məsələn, investisiyadan maliyyə resursları innovasiya kimi məsələlər də tələb və təklif amilləri üst-üstə düşməməsi riskin yaranmasına səbəb olur. Bütün bunlardan şüurlu fəaliyyətin nəticəsi kimi

riski yaradan əsas səbəblərdir. Bir sıra müəlliflər risk menecmentində riskin əsas xüsusiyyətlərindən biri də onun əlavə mənfəətinin əldə edilməsi kimi məsələni gündəmə gətirmişlər. Belə ki, risk özünü doğrudan zaman o, nəinki əlavə mənfəət həm də əvvəlki dövrlərdə əldə edilmiş mənfəət və gəlir də öz yerində qalmış olur. Bu zaman riski sadəcə əlavə mənfəətin əldə edilməsi kimi dəyərləndirmək düzgün hesab edilməzdi. Çünki bir sıra firmalar yalnız əlavə deyil, əvvəlki mənfəəti saxlamağı da öz fəaliyyətlərinin əsas uğuru kimi dəyərləndirirlər. Belə ki, müasir dövrdə hər bir şirkət əldə etdiyi maliyyə resursları istehsalın həcmi qoruyub saxlamağı özünün əsas uğurlarından hesab edir. Bunun əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, bazar münasibətlərindən irəli gələn enerji təhlükəsizliyi, inflyasiya, xammal, material və bununla bağlı meydana çıxan bir sıra məsələlər özü ilə birlikdə sahibkarlıq fəaliyyətinə müəyyən dərəcədə itkilər gətirə bilər. Buna görə də əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, istər sahibkarlıq, istərsə də biznes fəaliyyətlərinə uyğun olaraq risk də müvafiq kateqoriya uyğun biznes riskinə sahibkarlıq riski kimi anlayışlarla əvəz edilmişdir.

II FƏSİL. RISK MENECMENTİNİN BANK SFERASINDA TƏTBİQ İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. Risk menecmentinin banks sferasında tətbiq istiqamətləri

Risk menecmenti korporativ idarəetmə mədəniyyətinin əsas tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Risk menecmentinin əsas məqsədi bank sferasından və bankın fəaliyyətində risklərin idarə edilməsi işinin prinsiplərini, təşkili, vəzifə və öhdəliklərini, eləcə də risklərin strateji və gündəlik idarə edilməsi kimi məsələləri müəyyənləşdirməkdir. Risk menecmentini, müasir dövrdə rentabelliğin əsas mənbəyi kimi ifadə edə bilərik. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası bank sektorunda risk menecmentinin inkişaf statusu üzrə qiymətləndirmə apararaq, risk perspektivini tam dəqiqləşdirir. Riskin başvermə ehtimalı yarandığı halda, yaxud çatışmazlıqlar və maneələr olduqda, onların aradan qaldırılması ilə bağlı mühüm tədbirlər yerinə yetirilir. Bununla belə risk menecmenti mexanizmlərinin tam tətbiqi kifayət qədər vaxt tələb edir. İnfrastruktur və maliyyə bazarlarının tez inkişaf etdiyi və bu münasibətlərin dərinləşdiyi bir şəraitdə risk menecment fəaliyyətlərinin də sistemli şəkildə tətbiqi zəruri hala çevrilmişdir. Digər bir tərəfdən isə risklərin idarəedilməsi prosesinin səmərəli və operativ şəkildə həyata keçirilməsi üçün dəqiq informasiya bazası olmalıdır. Sadaladığımız məsələlərlə yanaşı, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kommersiya bankların institusional və texnoloji inkişafının tam şəkildə yekunlaşmasa da, risk menecmenti bölməsinin bankın digər bölmələri ilə lazımi səviyyədə inteqrasiya olunmaması bank sferasından risklərin idarə edilməsini mürəkkəbləşdirən amillərdən hesab edilir. Risk menecmenti sistemində digər çatışmazlıqlardan biri də bu sfera üzrə yüksək ixtisaslı kadrların çatışmazlığıdır.

Müasir dövrdə hər bir bankın başlıca diqqət yetirməli olduğu əsas bölmələrindən biri də məhz risk menecmenti bölməsidir. Risklərin düzgün şəkildə qiymətləndirilməsi, bankların fəaliyyəti zamanı ödəmə qabiliyyətinin kəskin zəifləməsinə, bank resurslarının itirilməsinə, planlaşdırılmış gəlirlərin əldə olunmamasına səbəb ola bilər. Belə halların baş verməməsi baxımından banklar

bütün fəaliyyət istiqamətləri üzrə mövcud potensial riskləri əvvəlcədən müəyyən etməli və onların yaranma səbəblərini aşkar edərək təhlil etmək bacarığına malik olmalıdırlar. Bank sferasında risk menecmentinin tətbiqi xüsusiyyətləri, zamanla baş verə biləcək itkiləri müəyyənləşdirərək onların kompensasiya edilə bilən alternativ variantlarının aşkar edilməsi risk menecmentin əsas vəzifələrindən hesab edilir. [10, səh.86]

Risk menecmenti xüsusi diqqət tələb edən bir sahədir. Xüsusilə son illərdə bu istiqamətdə çox əhəmiyyətli layihələr həyata keçirilmişdir. Dünyada baş verən qlobal maliyyə böhranı isə risk sferası üzrə layihələrinin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə risk menecmentinin hansısa model üzərində qurulması olduqca aktual hesab edilir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq edilən risk menecment modelinin MDB məkanında olduğu kimi tədqiqi mümkün deyil. Lakin buna baxmayaraq, bu gün ölkəmizdə olan risk menecmentinin qurulacaq modeli daha çox integrasiya olunmuş, eləcə də, kəskin dəyişiklikləri əhatə edən bir model olmalıdır. Bu istiqamət üzrə adekvat və işlək prosedurların formalaşdırılması, risk menecmentin əsasını təşkil edir. Məhz buna görə risklərin idarə olunması prosesində xüsusi ilə kredit verilməsi ilə əlaqədar kredit riskləri üzrə tələblərin yenilənməsi, stress testləşdirmə və tövsiyələrin hazırlanmasında risk menecmentin tələblərinə uyğun əməliyyat sisteminə keçid çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. [19, səh.106]

Sadaladığımız məsələlərlə müvafiq olaraq bir sıra banklar beynəlxalq səviyyəli məsləhətçilərin köməyi vasitəsilə müasir risk menecmenti sistemlərinə üstünlük verirlər və bu sistemlər Mərkəzi Bank tərəfindən dəstəklənir. Növbəti addım isə bu sistem üzrə yüksək ixtisaslı kadrların vətəndaşlara xidməti ilə əlaqədardır. Lakin bütün bunlar-risklərin idarə edilməsi bank sferasında bir sıra sahələrlə qarşılıqlı əlaqəlidir. Belə ki, yeni informasiya sistemləri, risklərin idarə edilməsi prosesində çox mühüm rol oynayır. Xüsusilə də risklərin idarə edilməsi zamanı məlumatların saxlanması və yenilənməsi üzrə inzibatçılıq səlahiyyətlərinin təyin edilməsi zəruri hesab edilir. Texniki strukturu və eləcə də bankda

informasiyanın tamlığının və sistemin təhlükəsizliyinin tələb olunan səviyyədə olmasına risk menecmenti sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Bankın inkişaf strategiyasının əsaslandırılmasında və idarə olunmasından, risklərin minimuma endirilməsi, çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də kommersiya banklarından bütün strateji hədəflərin düzgün seçilməməsi bankın işgüzar nüfuzuna, bazardakı mövqeyinə zərər yetirir. Buna görə də risklərin idarəedilməsi zamanı maliyyə itkilərinə səbəb olan ümumi inkişaf strategiyasından və ayrı-ayrı strateji qərarların qarşısının alınması, minimuma endirilməsi bankın müştərilər, hökumət, yerli özünüidarəetmə orqanları və bank ittifaqları qarşısında nüfuzunun qorunması, eləcə də bank əməliyyatlarının idarə edilməsi sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və bu istiqamətdə səmərəliliyin artırılması səhmdarların və əmanətçilərin qanuni maraqlarının təminatı kimi çıxış edir.

Bank risklərinin idarəedilməsi, bankın fəaliyyət sferasına uyğun səmərəli korporativ idarəetmə modelinin qurulmasından, eləcə də işgüzar nüfuzunun qorunması və öz fəaliyyətinin istənilən mərhələsində maraqların toqquşmasının istisna edilməsi və peşəkarlıq standartlarına əməl edilməsini təmin etməlidir.

Risklərin idarə olunmasının, səmərəli sisteminin qurulmasının əsas şərti kimi aşağıdakı amillər çıxış edir:

1. bankın müştərilərə eləcə də tənzimləyici nəzarət orqanlarına təqdim edilən məlumatlarının doğruluğuna nəzarət edilməsi;
2. bankın fəaliyyətində şəxsi məqsədlər üçün istifadə edilməsinə yol verməməyə istiqamətlənən sistemin işlənilib hazırlanması;
3. qərarların qəbul edilməsində kollegiallıq prinsipinə riayət edilməsi;
4. normativ və operativ informasiya bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi.

Bank risklərin idarəedilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, kommersiya banklarında baş verə biləcək itkilərin qarşısının alınması məqsədilə cari və sonrakı tədbirlərin icra edilməsi istiqamətinin aşkar edilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi kimi məsələlərin hərtərəfli araşdırılmasını özündə əks etdirir. Sadaladığımız bu tədbirlər sisteminin səmərəliliyin yüksəldilməsi, riskdən yaranan itkilər, onların

həcmi, yaranma səbəbləri, ödənilməsi üsulları və bununla bağlı həyata keçirilən tədbirləri əhatə edir.

Risk menecmentinə təsir edən amillər obyektiv(xarici) və subyektiv(daxili) olmaqla 2 yerə bölünür. Xarici amillərə aşağıdakıları aid edə bilərik :

1. inflyasiya
2. bankların faiz dərəcəsinin və kreditləşmə şərtlərinin, vergi dərəcələrinin və gömrük rüsumlarının dəyişilməsi
3. mülkiyyət və icarə münasibətlərində, əmək qanunvericiliyində dəyişikliklər.

Risk menecmenti çərçivəsində banklarda risklərin idarə olunması zamanı onların ümumi strategiyası nəzərə almaqla istənilən kateqoriyasını özündə birləşdirən riskin idarə edilməsi siyasəti vasitəsilə müəyyən edilir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, risklərin idarə edilməsi siyasəti ən azı aşağıdakı elementləri özündə birləşdirməlidir.

- bankın məruz qala biləcəyi risklərin və onların xüsusiyyətlərinin ətraflı müəyyənləşdirilməsi və hər bir risk növünün idarə edilməsində əsas məqsəd;
- yeni əməliyyatların, proseslərin, fəaliyyət istiqamətlərinin banklarda tətbiq edilməsinin əsas prinsipləri;
- risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar bankın öz üzərinə götürə biləcəyi risk çəkisi və qəbul edilmiş risklər üzrə zərərlərin mümkün maksimal həcmnin müəyyənləşdirilməsi;
- riskin idarə edilməsi sisteminin yoxlanılması siyasətinin tətbiqi.

Kommersiya banklarında likvidlik riskinin idarə edilməsi isə əsasən bank fəaliyyətinin təhlili sisteminin xarakterindən, burada istifadə olunan göstəricilərin reprezentativliyindən asılıdır. Sistemin müasir tələblərə cavab verməsi isə bank fəaliyyətini strategiyasını hərtərəfli əsaslandırılması baxımından bu fəaliyyətin statistik təhlili ilə əlaqədar bir sıra göstəricilərin qarşılıqlı şəkildə araşdırılmasını nəzərdə tutur.

Göstəricilərə nəzər salaq.

1. ehtiyatlarının normasını səciyyələndirən əmsal ;

2. cari və ani likvidliyi ;
3. bank kapitalının rentabelliği və aktivlərin gəlirliliyi və maliyyə dayanıqlığını əks etdirən göstəricilər ;
4. bankın fəaliyyəti zamanı xarici maliyyə mənbələrindən asılılığın azaldılması ilə əlaqədar digər parametrlər ;

Banklar öz fəaliyyətində kredit risklərinin idarə edilməsi ilə bağlı məsələləri, bank sistemi üzrə də ən qabaqcıl xarici təcrübədən istifadə edərək tətbiq edir. Bununla yanaşı banklar kreditlərin verilmə qaydalarının hərtərəfli araşdırılması, risklərin idarəedilməsi sistemində bir sıra meyarlar nəzərə alınaraq təkmilləşdirmə üçün xüsusi imkanlar aşkara çıxara bilər.

Lakin müasir dövrdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bir sıra kommersiya bankları kredit risklərini daha optimal idarə etmək məqsədi ilə Scoring-Grading sistemindən istifadə edirlər. Bu sistemə müvafiq olaraq, bank kreditlərinin verilməsi zamanı bir sıra yanaşmalardan istifadə olunur.

Risklərin idarə edilməsinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də risk menecmentinin avtomatlaşdırılması sisteminin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, bununla əlaqədar olaraq proqram təminatının yeniləşdirilməsidir. Dünya maliyyə böhranına qədər kommersiya bankları haqda olan balanslaşdırılmamış likvidlik, xüsusilə daha təhlükəli hesab edilən kredit riski kreditlərin verilməsi zamanı bir sıra məsələləri tələb edirdi. Ondan sonrakı dövrdə isə kreditlərin verilməsi zamanı yarana biləcək kredit risklərinə artıq xüsusi aktuallaşmış risk menecmentinin avtomatlaşdırılması imkanlarının reallaşmasına diqqət daha da artmışdır.

Cədvəl 1⁵

ənənəvi yanaşma	Bazel II yanaşması
kredit dəyərləndirməsi və qərarı subyektivdir.	Risklər obyektiv metodlarla ölçülür.
Bu qərar bir bankdan digərinə hətta kredit	Kreditlərin formalaşdırılması riskə qarşı

⁵ Kredit qərarlarının verilməsində ənənəvi və Bazel yanaşması [14, səh 158].

mütəxəssisinə görə fərqlənə bilər.	həssasdır.
kreditin formalaşdırılması, riskə qarşı həssas deyil.	Borclu reytingi və ya Borc Reytingi tətbiq edilir

Bank risklərinin idarəedilməsinin avtomatlaşdırılması sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi isə özündə bir sıra altsistemlərin genişləndirilməsini tələb edir. Bu altsistemlərin müvafiq olaraq bir sıra amilləri aid edə bilərik.

- risk menecmentin texnoloji dəstəyin gücləndirilməsi;
- ilkin informasiyanın dürüstlüyünə nəzarət və əlaqədar vasitələrin tətbiq edilməsi;
- yalnız ofis daxilində əldə edilən məlumatlarla kifayətlənməmək;
- risklərin təhlili və onlara nəzarət üzrə proqram məhsullarının mənimsənilməsi;
- kredit risklərinin idarə edilməsi bankların müvafiq departamentində deyil, birbaşa olaraq risk menecmenti məqsədləri vasitəsilə kompleks həll edilməsinə imkan verən texnologiyaların tətbiq edilməsi.

Banklarda risklərin idarə edilməsi və xüsusi ilə kredit risklərin idarəedilməsi, risk menecment fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsi hesab edilir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, kredit risklərinin debet olunmayan faiz ödənişləri ödəyə bilməməsi və yaxud kredit məbləğinin qatıla bilməməsi problemi ümumilikdə bu prosesin idarə edilməsi və qaydaya salması ilə əlaqədardır. Bu problem isə ümumilikdə bankın fəaliyyətinə və eləcə də banklarda pul vəsaitlərinin normal hərəkəti və ilkinliyi kimi çətin bir məsələnin yaranmasına gətirib çıxarır. Bankların fəaliyyətində kreditlərin qaytarılması deyil, onların qrafik üzrə müəyyən olunmuş qaydada geri ödənilməməsi də onların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Çünki bütün bu problemlərin yaranmaması üçün hər bir bank kreditlərin verilməsi zamanı nəzərdə tutduğu gəlir əldə etmək üçün düzgün və obyektiv qərarlar qəbul etməlidir. Belə olduqda isə kreditləşmə prosesi sinergetik bütövlükdə bir sistem vəhdəti halına gələ bilər. Sadaladığımız bu amillərə görə də kredit risklərinin idarə edilməsi, nəinki bütövlükdə ümumilikdə, cari əməliyyatlar və kreditlər üzrə təhlil

edilməli və proqnozlaşdırılmalıdır. Bu zaman kredit risklərinin itkiyə səbəb ola biləcək cəhətləri aşkar edilməlidir. Bir tərəfdən kreditlərin potensial real risk səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, digər tərəfdən isə bankların kreditləri və qiymətli kağızların bazar dəyərinin müəyyən edilməsi üçün olduqca vacib hesab edilir. Sadaladığımız bu amillər ilə əlaqədar olaraq kredit risklərinin təhlili zamanı aşağıdakı təsnifatlara da diqqət yetirmək lazımdır.

- banklar tərəfindən verilən öhdəliklərin yerinə yetirilməsi;
- verilən ssudaların məbləği faiz nəzərə almaqla geri qaytarılması zamanı ləngimə hallarının baş verməsi;
- müştəriyə verilən kredit üzrə müəyyən edilmiş ödəmə qrafikinə əsasən faiz ödəmələrinin qayda pozulması və əsas borcun tamamilə geri qaytarılmaması;
- həm faiz ödəmələrinin, həm də əsas borcun geri qaytarılmaması zamanı problemlərin aşkar edilməsi;
- faizin ümumiyyətlə ödənilməməsi zamanı;
- əsas borcun və faiz ödəmələri nəzərdə tutulmuş qrafik üzrə qaytarılması hallarının pozulması.

Sadaladığımız bu situasiyalar banklarda kəskin problemə səbəb ola bilən risk hadisələrdir. Elə buna görə də kredit risklərinin idarə edilməsinə və problemli aktivlərə də xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

2.2. Risklərin idarə edilməsi

Risklərin idarə olunması sistemi dedikdə əsasən bank fəaliyyətində aşkar edilən qeyri müəyyənliklərin məcmusu başa düşürdük. Bu qeyri müəyyənliklərin aradan qaldırması ilə əlaqədardır banklar riskdən qorunma mexanizmlərini tətbiq edərək risklərin minimumlaşdırılması tədbirlərini həyata keçirirlər. Banklarda risklərin idarə edilməsi siyasəti bir sıra məqsədləri özündə əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- müəyyən olunmuş səviyyədən artıq riskləri öz üzərinə götürməyən bank imicinin formalaşdırılması;
- öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri şərti formada həyata keçirilməsinin təmin edilməsi;
- bankın yalnız özünün biznes həcminə adekvat olan riskləri öz üzərinə götürməsi.

Müəyyən edilmiş məqsədlərə uyğun olaraq, risklərin idarə edilməsi siyasəti bir sıra vəzifələri yerinə yetirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. bankın inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlərin təşkil edilməsi;
2. istənilən şəraitdə bankın normal fəaliyyətinin təmin edilməsi;
3. uzunmüddətli dövr üçün bankın həddindən artıq riskə məruz qalmasının qarşısının alınması;
4. bankların aktiv passiv əməliyyatların idarə edilməsi üzrə səmərəli sistemin formalaşdırılması.

Risklərin idarəedilməsi siyasətinin prinsip və standartlarına nəzər salaq:

- banklarda yerinə yetirilən bütün xidmətlərin daxili sənədlərdə öz əksini tapması;
- risklərin idarəedilməsi ilə bağlı prosedur və mexanizmlərin mütəmadi formada icra edilməsi;
- bu əməliyyatların aparılması və qərarların qəbul edilməsi zamanı səlahiyyət bölgüsünün müəyyənləşdirilməsi;

- icra edilən bank əməliyyatlarının daxili qaydalara uyğun olmadığı aşkar edildikdə, həmin əməliyyatların aparılmasına yol verilməməsi;
- hər hansı fəaliyyət zamanı yaranan bu risklərin bankın digər fəaliyyətlərinə öz təsirinin minimumlaşdırılması;
- böhran vəziyyətlərinə uyğun olaraq, risklərin idarə edilməsi prosedurlarının mövcudluğu;
- bankın fəaliyyəti zamanı risklərin idarə edilməsi sisteminin ictimaiyyətə ən şəffaf və aydın formada çatdırılması;
- bankın müştəriləri ilə olan münasibətlərindən asılı olaraq müxtəlif müştərilər üzrə vahid məqbul risk səviyyələrinin yaradılması.

Risklərin idarə edilməsi, ümumilikdə ölkəmizdə bankların fəaliyyətinə uyğun olaraq risklərin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və bununla bağlı risk limitlərinin təyin edilməsi ilə bağlı məsələləri özündə əks etdirir. Riskin idarə edilməsi funksiyası Müşahidə Şurası səviyyəsindən işçilərin səviyyəsinə kimi bank daxilində də ümumilikdə aşağı istiqamətdən yuxarıya doğru təyin edilən vəzifə və səlahiyyətlərin strukturunu özündə birləşdirir. Risklərin İdarəedilməsi funksiyası bir sıra məsələlərin müəyyənləşdirilməsini tələb edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- ✓ risklərin idarəedilməsi funksiyası vasitəsilə kommersiya banklarında nəzarət edilən risklərin həcmi. Banklarda risklərin həcmnin müəyyən edilməsi, bankın müxtəlif bölmələri üzrə həyata keçirilən əməliyyatlar zamanı da onların üzləşdiyi müəyyən risklər haqqında ətraflı məlumatı əks etdirən risk xəritəsinin yaranması vasitəsilə müəyyən edilir;
- ✓ bu funksiyanı icra edən təşkilati strukturun bankın ümumi təşkilati daxilindəki mövqeyi;
- ✓ risklər haqqında hesabatların hazırlanması, risklərin idarəedilməsi prosesinin nəzarət mexanizminin formalaşdırılması.

Risklərin Müşahidə Şurası və banklarda digər səviyyələr üzrə hər bir ixtisas sahəsinə həvalə edilir. Kommersiya bankları risklərin idarəedilməsi zamanı Müşahidə Şurası tərəfindən təsdiq edilmiş əsasnaməyə uyğun olaraq fəaliyyət

göstərilər. Buna görə də bu prosesdə qərarlar qəbul edilərkən həmin risklərin idarə edilməsi üzrə mövcud qaydalara uyğun qərarlar qəbul edilməlidir.

Banklarda risklərin idarə edilməsi məsələlərinin düzgün tətbiqi ilə əlaqədar olaraq müəyyənləşdirilmiş qaydalara əsasən daxili qaydalar müəyyənləşdirilir. Bu qaydalar banklarda risklərin idarə edilməsi Komitəsi tərəfindən hazırlanaraq Müşahidə Şurası tərəfindən təsdiq edilir. Risklə əlaqədar qaydalar hazırlanarkən bir sıra amillər diqqət mərkəzində saxlanılır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- bankın ümumi biznes strategiyası;
- bank risklərinin idarə olunması zamanı daxili nəzarət prosedurlarının keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsi;
- bank tərəfindən aparılan əməliyyatların həcmi və mürəkkəbliyi;
- bankların riskə qarşı dözümlülüyü;
- daxili təcrübənin səviyyəsi;
- bankın keçmiş risk təcrübəsi.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarı, sığorta, kredit təşkilatları və ümumilikdə ödəniş sistemləri fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədi ilə sadaladığımız sahələr üzrə nəzarətin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq 2016-cı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yaradıldı. Bu palata ölkəmizdə kommersiya banklarının və ümumilikdə investorların sığorta olunanların hüquqlarının müdafiəsi və maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı ilk publik hüquqi şəxs statuslu qurum hesab edilir. Bu palata ölkəmizdə bank, sığorta fəaliyyəti sahələrinin qiymətli kağızlar bazarının şəffaflığının təmin edilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının fəaliyyətinin məqsəd və istiqamətlərinə nəzər salaq:

- ölkəmizdə maliyyə bazarlarının dayanıqlığının təmin edilməsi və səmərəli fəaliyyətinin təşkili əvvəldən sığortalıların, kreditorların və digər istehlakçıların hüquqlarının qorunması, palatanın əsas məqsədi hesab edilir.

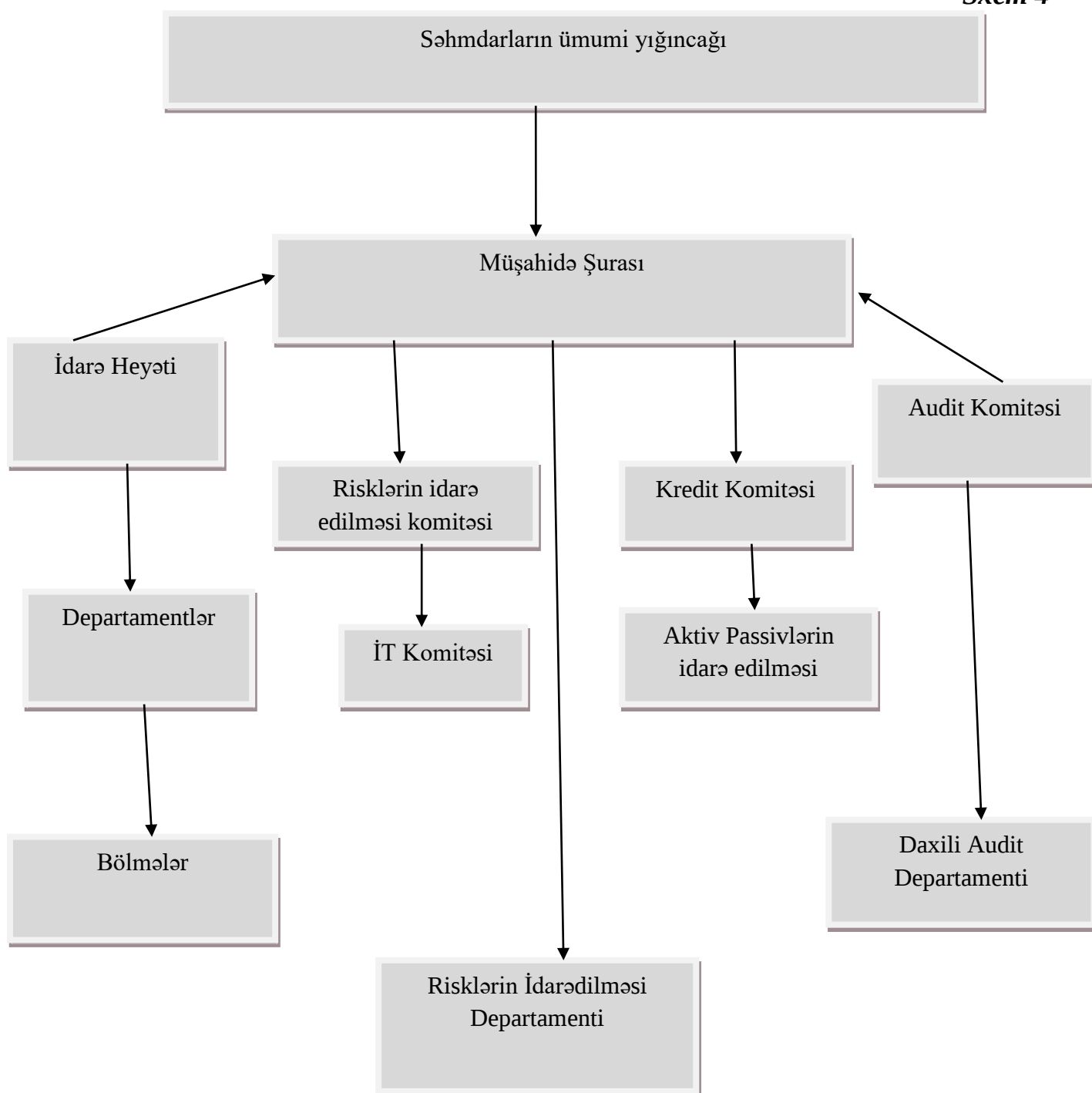
Fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir :

- maliyyə bazarlarında vahid siyasətin formalaşdırılması prosesində iştirak;
- maliyyə bazarlarına hərtərəfli nəzarətin edilməsi məqsədilə mütəmadi olaraq yoxlamaların keçirilməsi, hesabatların alınması;
- maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi ilə əlaqədar normativ xarakterli aktların qəbul edilməsi;
- əmanətlərin sığortalanması prosesinə nəzarət sisteminin fəaliyyətinin təşkil edilməsi;
- makroprudensial nəzarətin yerinə yetirilməsi.

Palatanın hüquq və vəzifələri isə aşağıdakılardan ibarətdir

- maliyyə bazarlarının inkişafı istiqamətləri üzrə təkliflər hazırlayır;
- nəzarət etdiyi subyektlərə münasibətdə təsir tədbirlərini tətbiq edir;
- dövlət orqanlarının maliyyə bazarları ilə qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir;
- maliyyə bazarları alətlərinin təbliği ilə əlaqədar əhalinin maarifləndirilməsi məqsədilə müxtəlif tədbirlər həyata keçirir;
- öz fəaliyyəti çərçivəsində daxil olan müraciətlərə baxır;
- dövlət və digər strukturların kommersiya sirləri üzrə məxfilik rejiminin qorunması üçün tədbirlər görür;
- müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, dövlət orqanları və mərkəzi bankları ilə əməkdaşlıq edərək xarici ölkələrin müvafiq təcrübəsini öyrənir.

Bankın fəaliyyəti zamanı məruz qaldığı risklər haqqında məlumatların əldə edilməsi və ya bununla bağlı olan risklərin idarəedilməsi sisteminin yaradılmasında Müşahidə Şurası çox mühüm rol oynayır. Müşahidə Şurası risklərin idarə edilməsini icra edən təşkilat kimi baş verə biləcək hər hansı bir qeyri müəyyən hallar üzrə risklərin idarəedilməsi üzrə qayda və prosedurları təsdiqləyir. Ümumilikdə, risklərin idarə edilməsində Müşahidə Şurası məsuliyyət daşısa da, əsas məsuliyyət İdarə Heyətinin üzərində olur.

Mənbə : Qeybullayev Qeybulla “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı 2003, səh.178

İdarə Heyəti, Müşahidə Şurası tərəfindən qəbul edilən və təsdiq edilən qərarlar üzrə risklərin idarə edilməsinin bütün qaydalarını hazırlayır. Bununla yanaşı İdarə heyəti mütəmadi olaraq risklərin idarə edilməsi barədə Müşahidə

⁶ Mənbə : Qeybullayev Qeybulla “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı 2003, səh.178

Şurasına hesabat verir. Risklərin idarəedilməsi üzrə Daxili Komitələr banklarda İdarə Heyətinin Müşahidə Şurasından asılı olmadan müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərən və qərar qəbul edə bilən daxili komitələr yaradırlar. Bu komitələr hər hansı bir riskin yaranması zamanın konkret məsuliyyətə malik olan bankın müvafiq struktur bölmələrinin işçilərindən və İdarə Heyətinin bir neçə üzvündən ibarət olur. Bu komitələr müəyyənləşdirilmiş hesabat prosedurlarına uyğun olaraq müəyyən dövr ərzində Müşahidə Şurası və İdarə Heyətinə hesabatlar verir. Risklərin İdarəetmə departamenti, daxili komitələr ilə qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərilir. Daxili komitələrin vəzifə və səlahiyyətləri İdarə Heyəti tərəfindən məsləhətləşdikdən sonra Müşahidə Şurası tərəfindən təsdiq edilir, və fəaliyyəti Əsasnaməyə uyğun şəkildə müəyyən edilir.

Banklarda risklərin idarə edilməsi üzrə daxili komitələr bir sıra sahələr üzrə məsuliyyət daşıyırlar. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Risklərin idarəedilməsi üsullarının müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar müvafiq risk xəritəsinin formalaşdırılması;
- Bankların vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi ilə əlaqədar maliyyələşmə və kreditləşmə sxemlərinin tərtib edilməsi. Bu sxemlərdə bankın müxtəlif növ əməliyyat bölmələri üzrə bir birinə təklif etdiyi öhdəlik, aktiv kapital və balansdan kənar məhsulların qiymətləri əks edilməlidir.;
- Risklərin idarəedilməsi və tətbiqi ilə bağlı prosedurların formalaşdırılması;
- Risklərə nəzarət üzrə limitlərin müəyyənləşdirilməsi;
- Bankın vəsaitlərinin aktiv və passivlər üzrə bölüşdürülməsi.

Müşahidə Şurası risklərin idarəedilməsi prosesi haqqında bəhs etdiyimiz vəzifələrin icra edilməsi üçün özü də bir neçə xüsusi komitə yarada bilər.

1. Riskləri İdarəetmə Komitəsi. Bu komitə risklərin idarə edilməsini icra etməklə yanaşı, bununla bağlı fəaliyyət göstərən digər daxili komitələrin fəaliyyətini də əlaqələndirir. İri kommersiya banklarında risklərin idarə edilməsi üzrə məsuliyyət daşıyan daxili komitələrin hər biri risklərin idarəetmə komitəsinin nəzarəti altında fəaliyyət göstərir.
2. Kredit Komitəsi;

3. Aktiv və passivləri idarəetmə komitəsi.

Kommersiya banklarında risklərin idarə edilməsi departamenti isə öz səlahiyyətləri çərçivəsində bir sıra vəzifələri icra edir. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

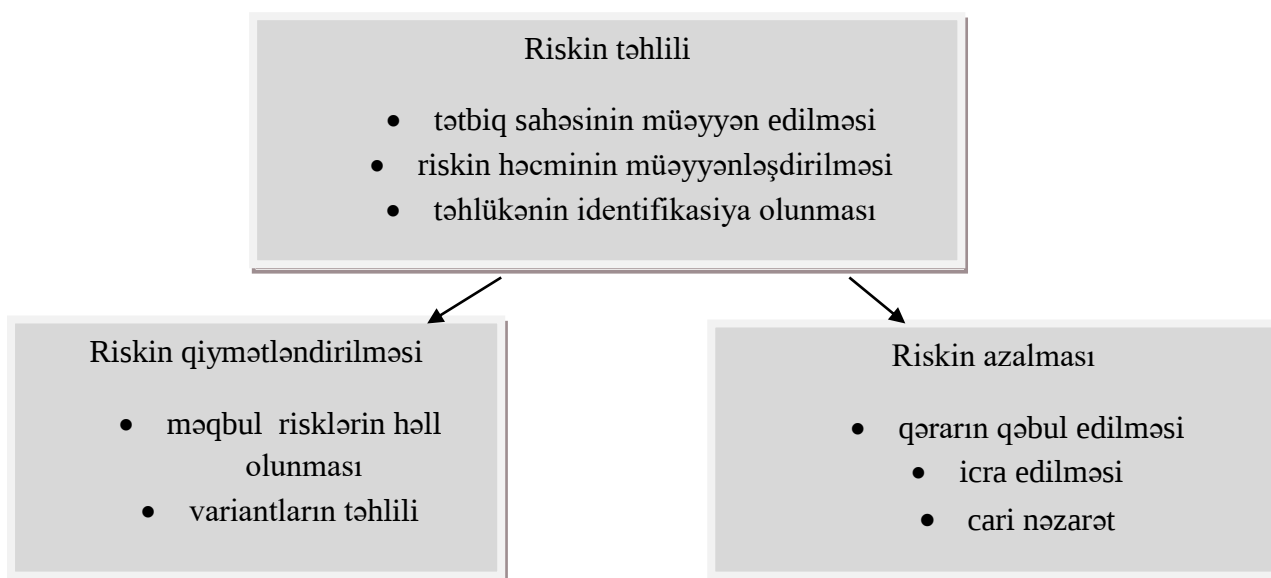
- risklərin idarəedilməsi prosesinin icra edilməsi zamanı bankın digər bölmələrdən tələb olunan məlumatların müəyyənləşdirilməsi və toplanması;
- prosesin müxtəlif mərhələlərində risklərin idarə edilməsi ilə bağlı mövcud vəziyyəti əks etdirən hesabatların İdarə Heyətinə və Risklərin İdarə Edilməsi Komitəsinə təqdim edilməsi;
- risklərin idarə edilməsi ilə bağlı əldə edilmiş məlumatların təhlili və vaxtaşırı qiymətləndirilməsi;
- risklərin idarə edilməsi işinin icra edilməsi zamanı Bankın bütün struktur bölmələrinə metodiki yardımın göstərilməsi və ya risklərin idarə edilməsi üzrə siyasətinə qaydalarla bu bölmə üzrə fəaliyyət göstərən işçiləri tanış etmək məqsədilə bankdaxili seminarların keçirilməsi;
- risklərin idarə edilməsi ilə bağlı yeniliklər haqqında məlumatı əldə etmək məqsədilə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və təkliflərin hazırlanaraq İdarə Heyətinə təqdim edilməsi.

FƏSİL III.MÜASİR BANK SFERASINDA RİSK MENEJCMENTİNİN İDARƏ OLUNMASI

3.1. Risklərin məhdudlaşdırılması

Banklarda risklərin idarə edilməsində risklərin məhdudlaşdırılması və bununla da mümkün ola biləcək zərərlərin qarşısının alınması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Baş verə biləcək hər hansı bir risk ehtimalında mövcud zərərləri kompensasiya etmək üçün kommersiya təşkilatlarında ehtiyat fondları yaradılır ki, buna da bir növ özünüsığortalama deyilir. İlk öncədən riskin idarə olunması alqoritminin nəzər salaq. [7,səh .179]

Sxem 5⁷

Banklarda risklərin məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar bir sıra metodlardan istifadə edilir.

- Riski layihənin iştirakçıları arasında bölüşdürmək. Bu metod riskdən yayınmağın bir üsulu kimi özünü göstərir. Bu zaman riski elə iştirakçıya

⁷ Risklərin idarə olunması alqoritmi- Mənbə : Quliyeva Ş. T. Maliyyə riskləri və onların idarə edilməsi Bakı 2011

ötürmək lazımdır ki, riskin öhdəsindən gələ bilsin. Bunun əsas səbəb ondan ibarətdir ki, bu layihənin iştirakçıları vahid komanda şəklində çıxış edir və əldə ediləcək gəlir, yalnız onlara məxsus olur. Belə olduqda isə bütün iştirakçıların razılığı əsasında layihənin planı və müqavilə sənədləri təsdiq edilir.

- Sistemsiz riski seçmək. Sistemsiz risk metodunun tətbiq edilməsinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu risklər kommersiya təşkilatlarını özündən asılı olaraq dəyişir. Təhlil aparıldıqdan sonra onlardan ən əlverişlisi seçilir. Bu metodundan istifadə etmək, müəssisə və təşkilatın genişlənməsi və eləcə də əlavə əmtəə və xidmət növünə yiyələnməyi nəzərdə tutur. Nəinki kommersiya banklarına eləcə də ölkədə fəaliyyət göstərən istehsal müəssisələrinin bu üsuldən istifadə etməsi riskin məhdudlaşdırılmasına səbəb olur.
- Ehtiyat vəsaiti yığmaq. Bu riskin məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar çox yayılmış üsuldur. Bu zaman banklarda risklərin idarəedilməsi zamanı bu iş həyata keçirilən layihənin dəyərini 7-12% artıraraq, onu icra etməyə çalışırlar. Risk baş verən zaman zərərin bir qismi artıq məbləğ hesabına kompensasiya edilir, bu mümkün olmadıqda isə əlavə ehtiyat təşkilata qalır. Riskin məhdudlaşdırılması zamanı bu üsuldən istifadə edən banklar özlərini sığortalamış olur.
- Əlavə zəruri və tam informasiya əldə etmək. Risklərin idarəedilməsi zamanı bu məsələdən məsul olan müvafiq risk departamenti baş verə biləcək itkilərin qarşısının əvvəlcədən alınması məqsədilə digər bölmələrlə qarşılıqlı olaraq tam və zəruri informasiya əldə etmək hüququna malikdirlər.
- Kapitalı məhdudlaşdırmaq. Dəqiqləşdirilmiş hesabatların aparılmasından sonra banklar tərəfindən tətbiq edilir.
- Sığortalanmaq və özünü sığortalama. Bu zaman müəssisə və təşkilatlar sığorta firmasına müraciət edir və sığorta haqqını ödəyir.

Risqləri məhdudlaşdırılmasına uyğun müəyyən edilmiş üsullar diqqətlə təhlil edilməli və tətbiq edilməlidir. Bu üsulların düzgün tətqiqi, riskin idarə olunmasının tərkib hissəsi hesab edilir.

Müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində risklərin idarəedilməsi ilə bağlı təcrübəyə əsasən qeyd edə bilərik ki, bu prosesə tamamilə nəzarət etmək və riskləri idarə etmək mümkündür. Risklərin idarəedilməsi məqsədilə onun müəyyən bir həddə qədər azaldılması və ya məhdudlaşdırılması bu istiqamətdə bir sıra tövsiyələrin və tədbirlərin işlənilib həyata keçirilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Risqlərin məhdudlaşdırılmasının bir sıra üsullarına nəzər salaq:

1. riskdən qaçmaq;
2. riski kompensasiya etmək;
3. riski seyrəltmək;
4. riski ləğv etmək.

Hər birinə ayrılıqda yanaşsaq, qeyd edə bilərik ki, riskdən qaçmaq üsulunun tərkib elementləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- riskli layihələrdən imtina etmək;
- etibarsız tərəfdaşlardan qaçma;
- təminat axtarmaq;
- təsərrüfat risklərini sığorta etmək.

Riski seyrəltmək üsuluna aid olan elementlər isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- riski vaxta görə paylaşdırma;
- çoxnövlü fəaliyyət, təsərrüfat zonalarına keçmək;
- alış və satış yerlərinin sayının artırılması;
- investisiyanı şaxələndirmə.

Riski kompensasiya etmək üsulunun elementləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- ✓ Xarici şəraitin və fəaliyyətin planlaşdırılması;
- ✓ Fəaliyyətinin strateji planlaşdırılması;
- ✓ Risklərin İdarəedilməsi zamanla sosial iqtisadi və hüquqi normativ mühitin monitorinqi;

✓ Ehtiyat sistemlərinin formalaşdırılması.

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, müəyyən risklərin idarəedilməsi prosesində riskin layiqincə idarə edilməsindən məsul olan şəxslər və ya departamentlər aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzində saxlamalıdırlar.

- ❖ riskin nəticələri ilə əlaqədar əvvəlcədən fikirləşmək;
- ❖ sərəncamda olan kapitaldan artıq risk etməmək;
- ❖ azdan ötrü risk etməmək.

Risqlərin idarə edilməsi zamanı ənənəvi olaraq belə hesab edilir ki, risk istənilən təşkilat üçün arzuolunmaz fəsadları, mənfi nəticələri özündə əks etdirir. Buna müvafiq olaraq risklər adətən 3 mövqeyə uyğun şəkildə təhlil edilir.

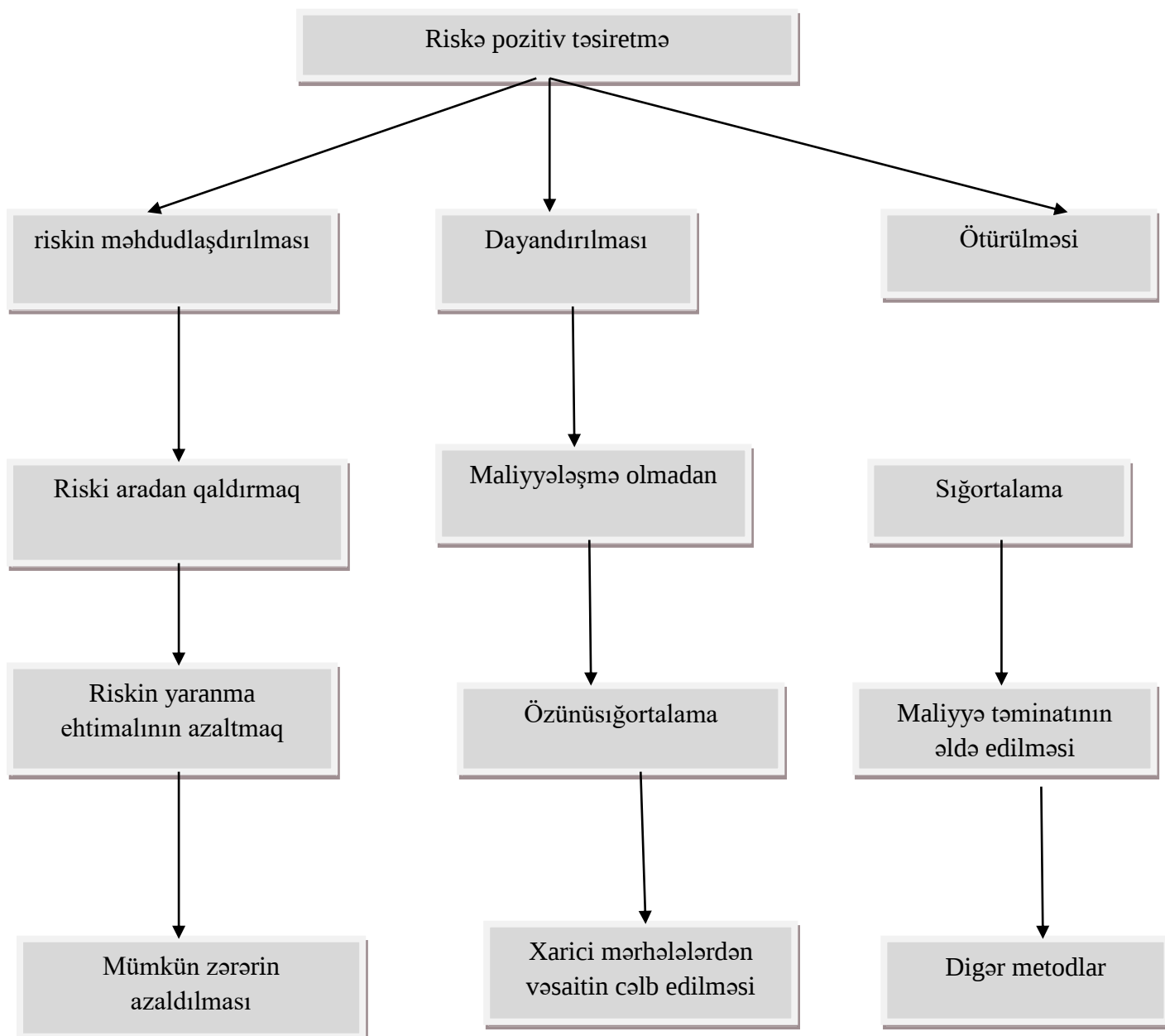
1. risk qeyri-müəyyənlikdir
2. risk özündə yeni imkanlar əks etdirir
3. risk istənilən müəssisə və təşkilatın fəaliyyətinə dağıdıcı təsir göstərə bilər

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, xüsusilə də banklardan risklərin idarə edilməsi daha çox bu idarəetmə prosesində məsuliyyət daşıyan bölmələrin və şəxslərin üzərinə düşür. Bundan asılı olmayaraq isə bankın müxtəlif bölmələrinin fəaliyyəti zamanı yol verdiyi səhvləri idarəetmə fəaliyyətində daha çox ümumi risklərə səbəb ola bilər. Xüsusilə də işçi personalla bağlı risklərin formalaşması həmin müəssisə və təşkilatlarda işçi heyətinin bilik və bacarığına şübhə doğura bilər.

Müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində riskin məhdudlaşdırılması məsələsindən dövlət köməyinin həcmi olduqca azdır. Buna görə də, özəl müəssisə və təşkilatlar kritik situasiyalar zamanı özləri risklərin azaldılması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirməlidir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, risklərin idarəedilməsi sistemində risk prosesinə pozitiv təsiri etmə metodları mövcuddur.

Bunlara nəzər salaq : [3, səh144]

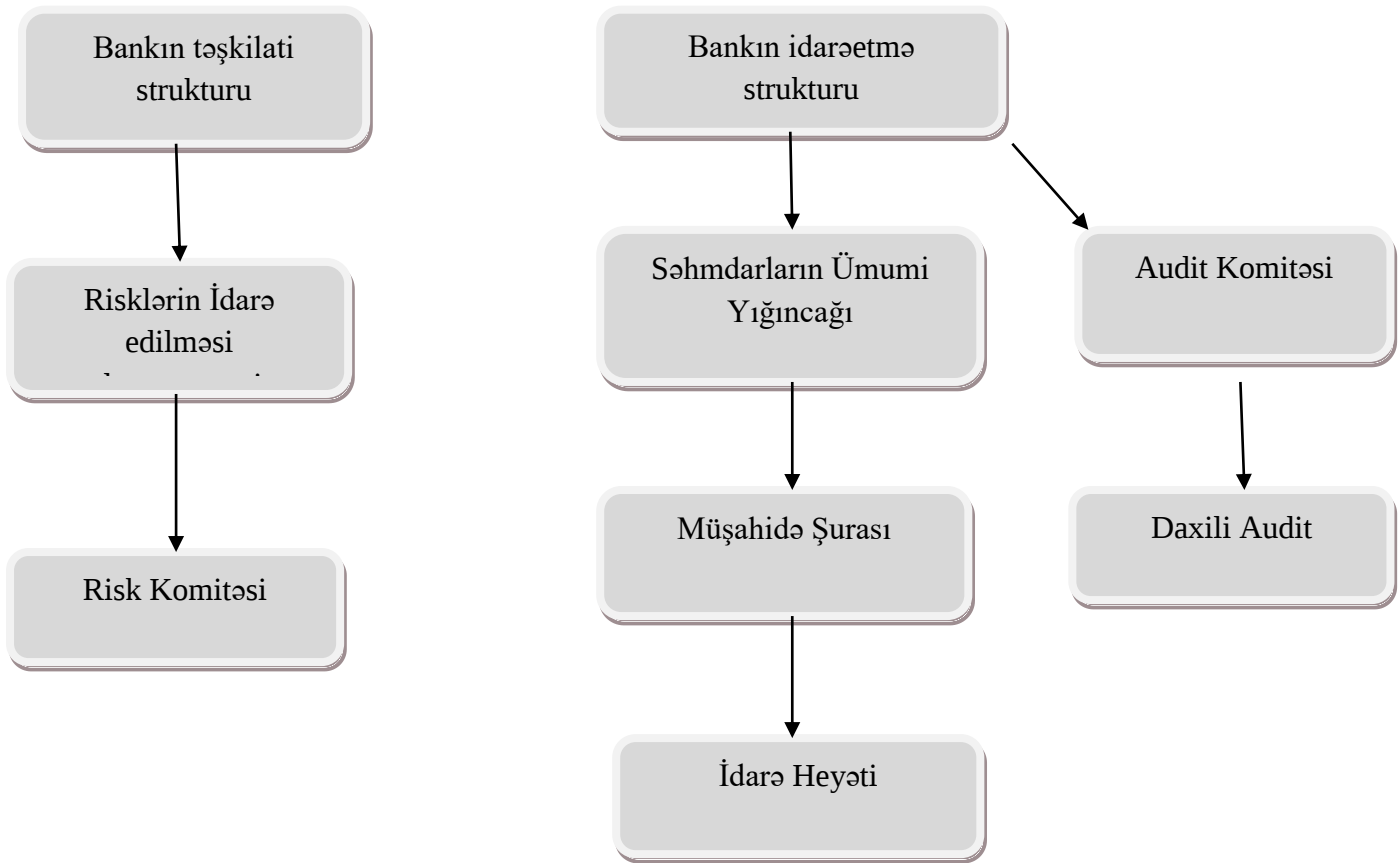
Riskə pozitiv təsir etmə üsullarından hesab edilən sığortalama bazar nöqteyi nəzərindən əlverişli mexanizm kimi meydana çıxır. Risklərin idarə edilməsi və məhdudlaşdırılmasına Kapital Bank təmsalında nəzər salaq.

“Kapital Bank” ASC-də risklərin idarə edilməsi mərkəzi bankın risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar müəyyən etdiyi standartlar, qaydalar, eləcə də Bazel Komitəsinin Kredit təşkilatlarında risklərin idarəedilməsinə dair tövsiyələri və

⁸ ADİU “Bank işi”, II cild, 2016

bankın öz daxili nizamnaməsi, siyasət və hissələrin idarə edilməsi ilə bağlı müəyyən edilmiş qayda və prosedurlarına uyğun şəkildə icra edilir.

Sxem 7⁹

Risqlərin idarə edilməsi üzrə Müşahidə Şurası Kapital Banka ümumilikdə bankın risk strategiyası, limitlər və bununla bağlı olan məsələlərə nəzarət funksiyasını icra edir.

İdarə heyəti isə Müşahidə Şurası tərəfindən təsdiqlənən risk strategiyasına uyğun məqsəd və vəzifələri yerinə yetirir.

Kapital Bank üzrə riskləri İdarəetmə Komitəsi bu prosesə əsasən, risk limitlərinin müəyyənləşdirilməsi və eləcə də riskin idarə edilməsi modeli müəyyən nəticə, ehtimal və ehtimal şkalaları, digər sənədləri nəzərdən keçirərək müəyyən təkliflər hazırlayır.

⁹ *Risqlərin idarə edilməsi prosesi “Kapital Bank”* - Mənbə : <https://kapitalbank.az/about-bank/organizational-structure?hl=az>

CRO risklərin İdarəedilməsi fəaliyyətinə nəzarət etməklə yanaşı, bankın riskə məruz qalmaq statusunu təhlil edərək məhdudlaşdırılma strategiyasını icra edir.

Kapital Bankda Risklərin İdarəedilməsi Departamenti MRİ proqramlarını işləyib hazırlayır və tətbiq edir. Buna müvafiq olaraq da, onun yerinə yetirdiyi əməliyyatlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. Risklərin idarə edilməsi üzrə mövcud prosedur qaydalara uyğun, onlar haqda informasiya sistemlərini və bir sıra müəssisələrinin sahibləri ilə razılaşdırır.
2. Bankın fəaliyyəti zamanı riskləri təhlil edərək, optimallaşdırma aparır.
3. Korporativ səviyyədə hesabatı veriləcək əsas riskləri müəyyən edir.
4. Portfelin keyfiyyətinə nəzarət edir və anomaliyaları izləyir.
5. Risklərin tanınması baxımından bankın fəaliyyətini əhatə edən bütün proseslərə, eləcə də yeni xidmətlərə dair rəylər verir
6. Risk portfelli və bankın riskləri haqqında ümumilikdə RİK-ə hesabat verir.
7. Bank daxilində risklərin idarə edilməsi ilə bağlı müxtəlif təlimlər həyata keçirərək idarə etmə praktikasının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar təkliflər hazırlayır.

3.2. Risklərdən yayınma hallarının formalarının xüsusiyyətləri

Risqlərin idarə olunması baş verə biləcək qeyri-müəyyənliklərin əvvəlcədən proqnozlaşdırılması və nəticələrin aradan qaldırılması eləcə də riskdən yayınma hallarının və bununla əlaqədar həyata keçirilən tədbirlərin məcmusunu özündə birləşdirir. Xüsusilə müəssisə və təşkilatlarda riskin baş vermə ehtimalının müəyyənləşdirilməsi və baş verə biləcək itkilərin minimuma endirilməsi vasitəsi ilə risklərin qiymətləndirilməsi tətbiq edilir. Bu zaman risklərin idarə edilməsi zamanı baş verə biləcək itkilərin doğru təhlil edilməsi baxımından riskin qiymətləndirilməsi üzrə empirik risk şkalası tərtib edilir.

Bu risk şkalası riskin dərəcəsinə görə təsnif edilir.

Cədvəl 2¹⁰

Risk dərəcəsi	Risk dərəcəsinin adı
0-10	Minimal
10-30	Aşağı
30-40	Orta
40-60	Yüksək
60-80	Maksimal
80-100	Böhranlı

İqtisadi risklərin idarə edilməsində qiymətləndirməsi üçün variasiya əmsalından istifadə edilir. Yüksək riskli qərarların qəbul edilməsi bu zaman daha doğru hesab olunur ki, mənfi sonluq yəni müflisləşmə ilə nəticələnməsin.

Banklarda risklərin düzgün idarə edilməsi prosesində risklərdən yayınmaq halları bankın bununla bağlı yerinə yetirdiyi bir sıra əməliyyatlardan asılı olaraq dəyişir.

¹⁰ Risk şkalaları [38, səh 12]

Limitlərin təhlili. Kommersiya banklarında limitlərin müəyyən edilməsi, istərsə də idarə edilməsi sistemi riskin mümkün səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinə aid edilir. Bankların fəaliyyətində limitlərin müəyyən edilməsi, bankın strategiyasına uyğun şəkildə icra edilir. Bu proses bankların fəaliyyətində baş verə biləcək risklərin məhdudlaşması və risklərdən yayınma hallarının yerinə yetirilməsi baxımından. xüsusilə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində bankın mövcud fəaliyyətinin qorunub saxlanması üçün zəruri hesab edilir. Bu limitlər daha çox özünü bankdaxili qərarlarda təlimatlarda əks etdirir. Bu baxımdan bankın fəaliyyəti zamanı daha çox bazar iqtisadiyyatı şəraitində müxtəlif bölmələr üzrə strateji planın işlənilib hazırlanması risklərin idarə edilməsinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Müəyyən edilmiş strateji planın, strateji və operativ idarə etmələri, eləcə də bankın müxtəlif bölmələri üzrə operativ plan vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu cür fəaliyyət isə əməkdaşların fəaliyyət dairəsinin metodiki əsaslarını təşkil edir və bu da müxtəlif əməliyyatların yerinə yetirilməsi üzrə zəruri olan nəzarət ilə limitlərin ümumi sisteminin əsasını qoyur.

Bu sistemin və əməkdaşların rəhbərlik tərəfindən planlaşdırılan riskin arzu olunan səviyyədə istiqamətləndirilməsi və riskdən yayınma halları zamanı səmərəli olur. Belə ki, limitlər, əgər kəskin və konservativ olsa, bu zaman risklərin idarə edilməsi departamenti, riskin cüzi olduğu bank əməliyyatlarını həyata keçirməyə can atır. Bundan fərqli olaraq əks situasiyanın baş verməsi, yəni itlərin əksinə olaraq, qeyri müəyyən məhdudiyyətlər isə əhəmiyyətsiz olması zamanı risklərin idarəedilməsi üzrə məsul olan şəxslər riskdən yayınması hallarına və riski yüksək olan əməliyyatlara daha çox diqqət yetirməyə çalışırlar.

Bazar risk elementləri isə ancaq kommersiya banklarının fəaliyyəti zamanı biznes bölmələri və treyderlər üzrə təyin edilməli və bu prosesə nəzarət edilməlidir.

Kredit risk limitləri hər bir qarşı tərəf üçün müəyyən edilməlidir. Belə ki, kredit limitləri zamanla kredit qərarlarının qəbul edilməsindən öncə hər ay müvafiq olaraq, risklərin idarə edilməsi departamenti ilə kredit limitlərinin mövcudluğunu

yoxlamalıdır. Bununla yanaşı, limitlər bir sıra amillər nəzərə alınmaqla, ölçülə bilən risklər üçün müəyyən edilə bilər. Bu amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Tam dəyər əsasında kreditin ödənilməsi riski;
2. Bazarla əlaqədar mövcud potensial risklər;
3. Müəyyən edilmiş və ya birbaşa kredit təhlükələri riski.

Risk limitləri kommersiya banklarından mütəmadi olaraq təhlil edilməlidir. Bununla bağlı kommersiya banklarında ayrı-ayrı əməliyyat limitləri müntəzəm olaraq Risklərin İdarə Edilməsi Komitəsi tərəfindən deyil, birbaşa olaraq siz müxtəlif əməliyyatlar üzrə fəaliyyət göstərən bölmələr tərəfindən təhlil edilə bilər.

Müasir şəraitdə banklarda risklərin idarə edilməsində, stress testdən istifadə edilir. Belə ki, stress test gözlənilməz hadisələrə qarşı banklarda həssaslığın qiymətləndirilməsi alətidir. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, risk faktoru olan bankdaxili bankın imkanları, eləcə də daha əvvəllər bankın fəaliyyətinin müşahidə edilmiş, onun potensial təsir edə biləcək risklər üzrə əsas faktorlardır. Stress testləri sayan bankların fəaliyyəti zamanla biz faktorlarının dəyişməsi nəticəsində Bu vəziyyətin banka potensial təsirinin qiymətləndirilməsi vasitəsilə tətbiq edilir. Bununla yanaşı, mövcud vəziyyətinə uyğun olaraq, riskdən yayınmaq halları üzrə müxtəlif zəruri tədbirləri müəyyən etməyə və bankın potensial zəif tərəflərini izləmək imkanı verir. Bunun vasitəsilə bankları baş verə biləcəyi itkiləri və onların fəaliyyəti üzrə risklərin idarə edilməsini çətinləşdirir, hər bir faktora diqqət mərkəzində saxlayırlar. Bu faktorlar Bazar, kredit, likvidlik və digər risk növlərini özündə əks etdirir.

Stress testlərin tətbiq edilməsi nəticəsində bir sıra məqsədlər müəyyən edilir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. bankın fəaliyyətində boşluqlar;
2. bankın fəaliyyəti zamanı baş verə biləcək risklərin qiymətləndirilməsi və ya onların təhlili;
3. bank kapitalının şoklara dözümlülüyü;

4. şoklar nəticəsində bankın məruz qalacağı ümumi itkini hesablanması;
5. bankın makro iqtisadi amillərdən asılılığı.

Stres testlər iki yerə bölünür :

- həssaslıq təhlilləri
- ssenari təhlilləri

Sssenari təhlili bankların fəaliyyətində hər hansı gözlənilməz vəziyyətin baş verməsi zamanı eyni vaxtda bir neçə faktorun bankın maliyyə vəziyyətinə təsirini özündə əks etdirir. Həssaslıq testləri isə yalnız bir faktorun banka təsirini ölçür. Bununla yanaşı istənilən kommersiya bankında stress testinin hansı formasının mövcud olmasından asılı olmayaraq bankın fəaliyyəti və həcminə müvafiq olaraq stress test modeli müəyyən edilməlidir. Bu testlərin tətbiqi zamanı maksimal zərərin müəyyənləşdirilməsi üçün yarana biləcək müxtəlif risklərə qarşılıqlı və əlaqəli şəkildə kombinasiyalı baxılmalıdır. müxtəlif banklarda risk profillərinin də yan müxtəlifliyi səbəbindən beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş stress testlərin keçirilməsi zamanı onların standartlara uyğun olub olmamasından və hər bir bankın öz fəaliyyət sferasına uyğun tətbiq edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Hər bir bank məqsədindən asılı olaraq kreditlərin idarə edilməsi sistemi üzrə həm həssaslıq həm də ssenari təhlilləri aparmalıdır.

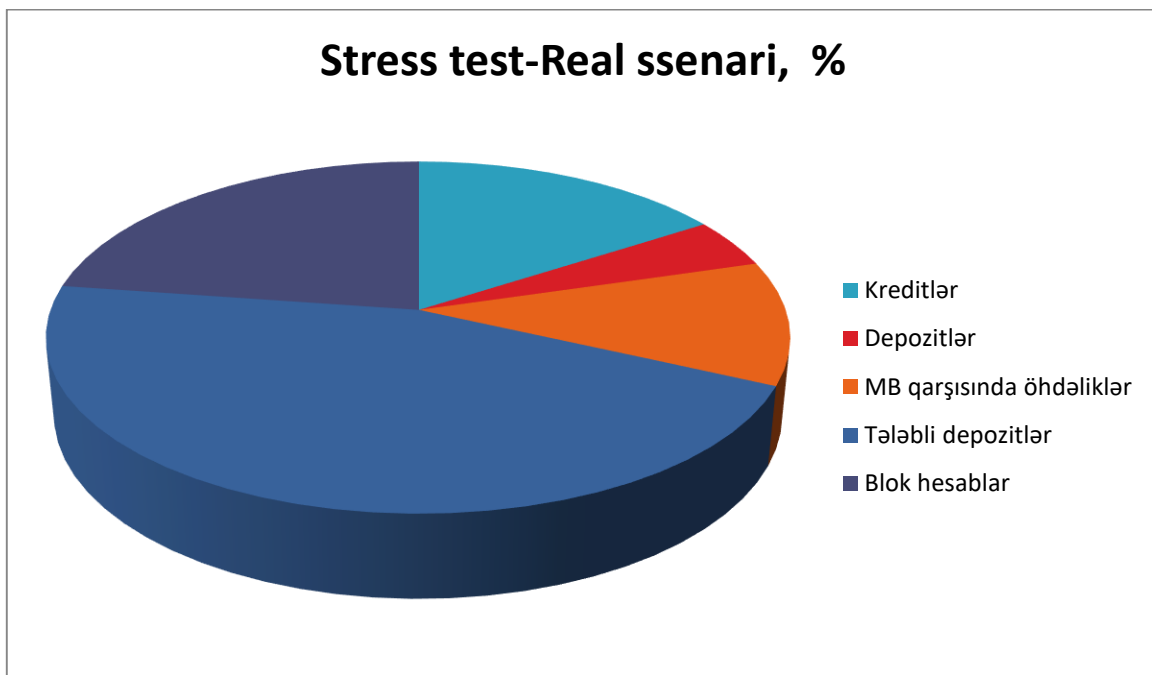
Banklar baş verə biləcək risk ehtimallarının nəzərə alaraq onlardan yayınmaq məqsədilə ilkin olaraq stress testlər keçirərək bankın fəaliyyətinə təsir edəcək risk növlərini müəyyən edirlər. Bu zaman bankda risklərin idarə edilməsi üzrə məsul olan müvafiq bölmə müəyyən edilən riskin kateqoriyasına görə banka təsir edə biləcək makro və mikro iqtisadi hadisələri aşkar etməlidirlər. Bu növ tədqiqatlardan sonra isə bankın fəaliyyətinə təsir edəcək şoklar aşkar edilməlidir.

Bu şoklar stress testlərinin tətbiq edilməsindən asılı olaraq kompleks şəkildə və ya bir istiqamətli ola bilər. Bu zaman hadisənin ehtimal kristeriyasını da nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, baş verəcək hər hansı risk faktorunun maksimum həddə qədər dəyişilməsi ehtimalının diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Stress

testlər əslində risk hadisələrinin baş vermə ehtimalının müəyyən etmir. Onlar hər hansı qeyri-müəyyən situasiyada riskdən yayınma hallarına dair ümumi təsir vasitəsi kimi çıxış edirlər. Stress testinin tətbiqi üçün istifadə edilən məlumatların aktuallığı yoxlanılmalıdır. Bankların məruz qaldığı risk faktorlarının sayı həddən artıq çox olduqda, bu zaman onların içərisindən bankın fəaliyyətinə ciddi şəkildə mənfi təsir göstərə biləcək risk elementləri seçilərək, onun bankın ümumi fəaliyyətinə təsiri qiymətləndirilməlidir.

Stress testlər aparılarkən bir sıra məsələlər nəzərə alınmalıdır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir : [40, səh. 21]

Diagram 1¹¹

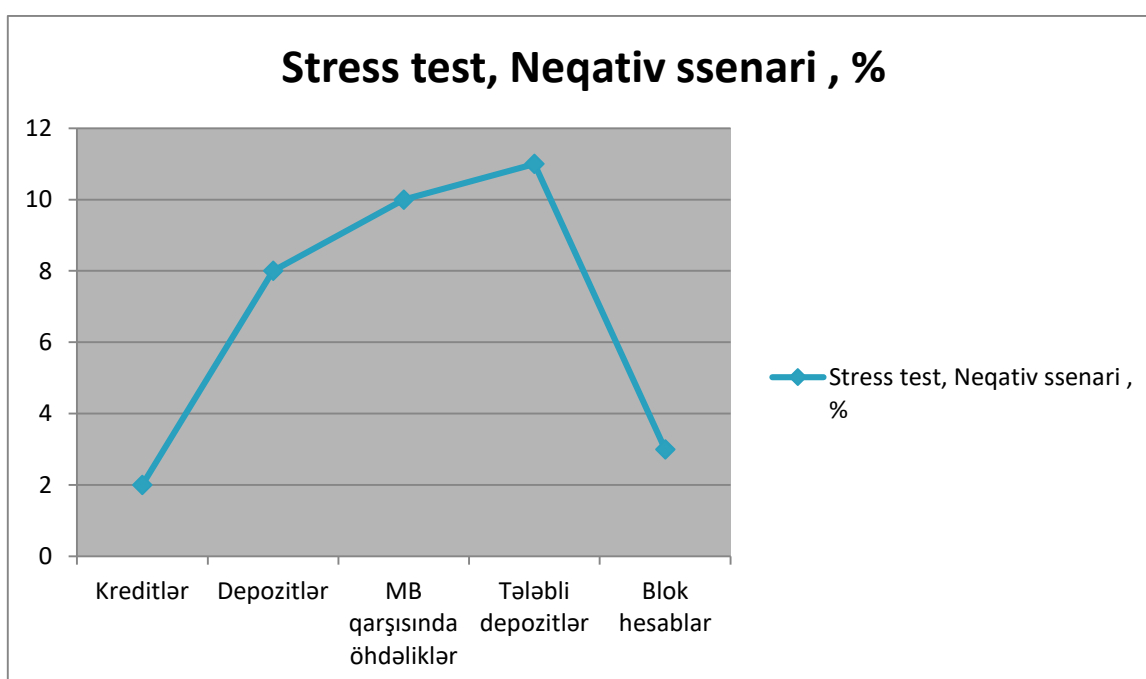

- ✓ ÜDM-də baş verən hər hansı dəyişikliklərin bankın kredit və depozit portfelinə təsirinin müəyyənləşdirilməsi
- ✓ bankın müxtəlif bölmələrində aparılan əməliyyatlar zamanı baş verən şok hadisələrinin bankın kredit portfelinə təsiri
- ✓ xarici borcların vaxtından əvvəl geri çağırılmasının bank likvidliyinə təsiri

¹¹ Kapital bank üzrə stress testin tətbiqi- Mənbə : <https://kapitalbank.az/about-bank/risk-management?hl=az>

- ✓ qeyri-işlək kredit strukturlarındakı dəyişikliyin bankın mənfətinə təsiri
- ✓ yüksək likvidli vəsaitlərin azalmasının yeni kreditlərə təsiri
- ✓ maliyyələşmədə problemlər
- ✓ xarici valyutanın rəsmi məzənnəsinin dəyişməsi
- ✓ təminat dəyərinin dəyişməsi
- ✓ inflyasiya dəyişkənliyinin bankın kredit portfelinə təsirinin müəyyənəşdirilməsi

Qrafik 1¹²

¹² Kapital bank Stress test- Neqativ ssenari Mənbə : <https://kapitalbank.az/about-bank/risk-management?hl=az>

3.3 Azərbaycan bank sferasında risk menecmentinin beynəlxalq təcrübəsi

Risqlərin idarə edilməsi üzrə Azərbaycanda müəyyən edilmiş qayda və prosedurlar və risk menecmentinin tətbiqi xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi zamanı beynəlxalq təcrübədən istifadə edilməsi olduqca aktual hesab edilir. Risklərin idarə edilməsi hər bir bankın biznes fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Risklərin idarə edilməsi strategiyası bankın ümumi inkişaf strategiyasına uyğun olaraq mümkündür,. Bu zaman risklərin idarə edilməsi məqsədilə onların həcmi müəyyən edilir, risklərə nəzarət edilmə qaydalarının və ya ümumilikdə bankın hər bir şöbəsinin üzləşdiyi riskləri və onların səviyyələri təhlil edilir.

Dünya ölkələrinin bank təcrübəsinə bank sferası üzrə risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar təcrübəsinə istinad edərək qeyd edə bilərik ki, hər bir bankın fəaliyyətində kredit siyasətinin işlənilib hazırlanması ümumilikdə bu bankın optimal planlaşdırma konsepsiyası baxımından zəruri hesab edilir. Belə ki, banklar daimi olaraq özlərini bank aktivlərinin artımına və bu istiqamətdə proqramların işlənilib hazırlanmasına səy göstərirlər. Onlar sadəcə olaraq, kredit siyasəti ilə öz fəaliyyətlərini tənzimləmir, bununla yanaşı, bankın aktivlərinin optimal və artımı üzrə fəaliyyətinin strateji istiqamətlərini müəyyən edirlər. Belə olduqda isə bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi baxımından meydana gələn kredit riski və depozit əməliyyatları üzrə risklərin düzgün müəyyən edilməsi zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Bankların fəaliyyəti zamanı aktiv və passivlərin faiz dərəcəsinin dəyişkənliyini nəzərə alaraq, faiz riskinin diqqət mərkəzində saxlanması və riskin təhlil edilməsi vasitəsilə müxtəlif əməliyyatlar üzrə səmərəliliyin əldə edilməsi zəruri hesab edilir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, Amerikada və bir sıra ölkələrdə baş verən maliyyə böhranı bir daha sübut etmişdir ki, kommersiya banklarında risklərin idarə edilməsi istər taktiki, istərsə də strateji idarə edilmə prosesində müəyyən məhdudiyyətlik halları meydana çıxır. Məhz bu məhdudiyyətlik hallarının idarə

edilməsi baxımından bir sıra müəlliflər özlərinin “risklərin azaldılmasının dinamik adaptasiya konsepsiyasını” daha önəmli hesab etmişlər. Bəzən böhran şəraitində risklərin strateji idarə edilməsi ilə bağlı idarəçi tədbirlərin görülməsi bütün hallarda gözlənilən səmərəni verə bilmir. Belə olduqda isə məhz müəllifləri konsepsiyanın müddəalarına uyğun formada olan təşkilatlarda baş verən maliyyə əməliyyatlarında risklərin idarə edilməsi prosesinə əməl etmək zəruri hesab edilir. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, dinamikada da risk konsepsiyası kifayət qədər uzunmüddətli maliyyə əməliyyatlarında risklərin idarə edilməsi baxımından əlverişlidir. Lakin bu fikirlə tam şəkildə razı olmaq düzgün hesab edilmir. Hər hansı mövqedə riskə baxılmasından asılı olmayaraq bu heç də pozitiv hadisə hesab edilmir və riskli fəaliyyətin nəticəsi kimi meydana çıxır.

Risk menecmenti çərçivəsində banklar faiz risklərinin idarə edilməsi ilə yanaşı, kredit siyasətlərini hazırlayarkən kredit riskini də diqqət mərkəzində saxlamaqla, bank fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin düzgün proqnozlaşdırılması və bir sıra qərarların qəbul edilməsi zamanı baş verə biləcək itkiləri əvvəlcədən nəzərə alırlar.

Ölkəmizdə və dünyanın bir sıra banklarında risklərin idarə edilməsi siyasəti ilə bağlı məsələyə nəzər salaq. Banklardan digər risk növləri ilə müqayisədə kredit risklərinin yaranması və bu risk növünə daha çox nəzarət edilir. Bu zaman banklarda kredit risklərinin idarəedilməsi, zamanı yaranan əsas problemlər kreditləşmə prosesinin təhlili və natamam informasiya şəraitində kredit qərarlarının düzgün şəkildə qəbul edilməsi ilə əlaqədardır. Kommersiya banklarından kreditləşmə əməliyyatları aparması zamanı yarana biləcək risklərin məhdudlaşdırılması və mənfi təsirinin minimuma endirilməsi ilə bağlı bankların həyata keçirdiyi siyasət onların gələcək fəaliyyətində baş verə biləcək itkilərin qarşısını alır.

Kredit risklərinin idarə edilməsində qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri məhz kreditləşmə prosesinin daha dərin təhlil edilməsi və buna müvafiq olaraq da natamam informasiya şəraitində bu istiqamətdə düzgün qərarların qəbul

edilməsidir. Kreditləşmə əməliyyatlarının qiymətləndirilməsi və risklərin mənfi təsirinin minimuma endirilməsi istiqamətində bankların yerinə yetirdiyi siyasət bankların gələcək fəaliyyətində qarşılaşa biləcəyi riskləri minimuma endirməkdir. Sadaladığımız məsələlərlə əlaqədar olaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir neçə bank üzrə tam kreditləşmə əməliyyatlarından və bununla da, risklərin idarə edilməsi proseslərini təhrək edərək, müəyyən edilmiş göstəriciləri, xarici bankların göstəriciləri ilə müqayisə edək.

Ölkəmizdə bank sferasında risklərin idarə edilməsi və ümumilikdə risk menecmentinin xüsusiyyətlərinə Bank of Baku timsalında nəzər salaq.

Bank of Baku üzrə risklərin idarə edilməsi aşağıdakı məqsədlə həyata keçirilir.

1. Bank fəaliyyətinin bütün istiqamətləri üzrə mənfəətlilik əmsalları optimallaşdırılması
2. Risklərin idarə edilməsi üzrə bankın bütün şöbələri tərəfindən müəyyən edilmiş qayda və prosedurlara əməl edilməsi
3. Bankın fəaliyyətində itkilərə səbəb ola biləcək risklərin minimuma endirilməsi
4. Risklərin kreditorların və əmanətçilərin maraqlarına təhlükə yaratmayacaq səviyyədə saxlanılması

Cədvəl 3¹³

	2012	2013	2014	2015	2016
Kredit qoyuluşları (Min,Azn)	408135	565894	662689	606148	631258
Kredit faizləri , % (effektiv faiz dərəcəsi)	28.89	23.61	25.18	23.65	27
Kredit əməliyyatlarından gəlirlər (Min, Azn)	96217	135305	191643	178964	216489

¹³ <http://www.bankofbaku.com/>

Müxtəlif illər üzrə Bank of Baku”nun kreditləşmə əməliyyatlarının təhlilinə əsasən qeyd edə bilərik ki, bankının həyata keçirdiyi kredit siyasəti müxtəlif illər üzrə hesabatlara əsasən, stabil formada artırmış və bu əməliyyatlardan əldə olunan gəlirlərdən müvafiq olaraq hər il üzrə mütəmadi olaraq yüksəlmişdir. Lakin bununla yanaşı qeyd etməliyik ki , kredit qoyuluşları dinamikası üzrə 2012-2014-cü illər ərzində davamlı artım olsa da, 2015-cü ili ərzində azalma müşahidə edilmişdir. Bunun əsas səbəbi isə həmin bankını digər təşkilatlar qarşısında öhdəlikləri və ödənilməli olan vəsaitlər, eləcə də müştərilərə ödənilməli olan vəsaitlərin çox olması ilə bağlıdır.

Bununla yanaşı 2015-2016 cı il üzrə Azərbaycanda devalvasiyanın baş verməsi nəticəsində manatın dəyərdən düşməsi bankların fəaliyyətində öz təsirini göstərmişdir. Xüsusilə də gəlirlərinin böyük bir qisminin neftdən əldə edən ölkəmizdə beynəlxalq sfera özü neft qiymətlərinin azalması da bu prosesə təsir göstərmişdir. Bununla yanaşı kommersiya banklarının sayında azalma baş verdi, bəzi banklar tənəzzülə uğradı və ümumilikdə ölkəmizdə mövcud bank sayı 42-dən 30-a düşdü. Devalvasiya prosesi əhalidə bank sektoruna qarşı inamsızlıq yaratmışdı. Belə olduqda isə bir sıra kommersiya bankları ilə yanaşı, Bank of Baku üzrə kredit qoyuluşlarında da azalma müşahidə edilmişdir. Devalvasiyanın olmasını kreditləşmə əməliyyatlarında kredit riskin yaranma ehtimalını daha da artırmışdır. Bununla əlaqədar olaraq ölkəmizdə risk menecmentin xüsusiyyətlərinə uyğun formada risklərin idarə edilməsi üzrə müvafiq bölmələr lazımi tədbirlər görmüşdür. Bununla yanaşı, riskin idarə edilməsi prosesində istifadə edilən analitik metodlar aşağıdakılardır :

- “GAP” metodun vasitəsi ilə faiz dərəcəsi risklərinin təhlili edilməsi
- Portfelin ümumi statistic göstəriciləri vasitəsilə məcmu riskin səviyyəsinin analiz edilməsi
- Valyuta riskinin hesablanması və həssaslığa dair stress-test hesabatlarının həyata keçirilməsi
- Defolta məruz dəyər metodu vasitəsi ilə kredit riskinin hesablanması

AccessBank QSC
AFB Bank ASC
AGBank ASC
Amrahbank ASC
AtaBank ASC
Azər Türk Bank ASC
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı ASC
Azərbaycan Sənaye Bankı ASC
Bank Avrasiya ASC
Bank BTB ASC
Bank Melli İran Bakı filial
Bank of Baku ASC
Bank Respublika ASC
Bank VTB (Azərbaycan) ASC
Expressbank AS
Günay Bank ASC
Xalq Bank ASC
Kapital Bank ASC
Muğanbank ASC
Naxçıvanbank ASC
NBCBank ASC
NİKOYL Bank İKB ASC
Pakistan Milli Bankı NBP Bakı filial
PAŞA Bank ASC
Rabitəbank ASC
Silk Vey Bank ASC
TuranBank ASC
Unibank KB ASC
Yapı Kredi Bank Azərbaycan QSC
Ziraat Bank Azərbaycan ASC

¹⁴ *Bankların siyahısı Mənbə : <http://aba.az/banklar/banklarin-siyahisi/>*

Bank of Baku ilə yanaşı Azər -Türk Bank və Azərbaycan Beynəlxalq Bankı üzrə aparılan əməliyyatlara nəzər salmaq və onları qarşılıqlı formada müqayisə etmək.

Cədvəl 4¹⁵

Azərbaycan Beynəlxalq Bankı				
mln manat	2013	2014	2015	2016
Kredit qoyuluşları	6025109	7292228	9352609	9873695
Kredit faizləri , % (effektiv faiz dərəcəsi)	21	19	29	29
Kredit əməliyyatlarından gəlirlər	224526	329017	380407	436896

Cədvəl 5¹⁶

Azər-Türk Bank				
Min manat	2013	2014	2015	2016
Kredit qoyuluşları	200693	202553	401781	560298
Kredit faizləri , % (effektiv faiz dərəcəsi)	19	25	20	23
Kredit əməliyyatlarından gəlirlər	9186	10196	35675	45637

¹⁵ Azərbaycan Beynəlxalq Bankı üzrə kredit əməliyyatlarının təhlili- Mənbə :<https://www.ibar.az/az/about-bank/disclosure-of-information/financial-statements/>,

¹⁶ Azər-Türk Bank üzrə kredit əməliyyatlarının təhlili- Mənbə <http://www.azerturkbank.az/bank/disclosure/year/>

Azər-Türk Bank üzrə risklərin idarəedilməsi siyasətinin əsas alətlərinə nəzər salaq:

1. risklərin idarəedilməsi ilə əlaqədar parametrlər sistemi
2. limitlər sistemi
3. nəzarət sistemi
4. qərarların qəbul edilməsi və səlahiyyət bölgüsü

Beynəlxalq Bank və Azər- Türk Bank üzrə kredit əməliyyatlarının müqayisəli təhlilindən öncə, əvvəlcə, qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Beynəlxalq Bankı 1992-ci ildə yaradılan və yaradıldığı dövrdən indiyə qədər daim inkişaf edən, eləcə də filial şəbəkəsini və şöbələrini genişləndirən ən qabaqcıl kommersiya bankları sırasına aiddir. Bu bank üzrə kredit əməliyyatlarının təhlilinə əsasən qeyd edə bilərik ki, 2013-2016-cı illər ərzində stabil olaraq bankın kredit qoyuluşları artmışdır. Kredit qoyuluşlarını müvafiq olaraq əldə edilən gəlirləri daim yüksəlmişdir. Azərbaycan Beynəlxalq Bank üzrə kredit əməliyyatlarının təhlili vasitəsilə əldə edilən göstəriciləri, Azər-Türk Bank ilə müqayisə etdiyimiz zaman bu, ümumilikdə, bu banklar arasındakı faiz dərəcəsi gəlirlər və kredit qoyuluşları arasında kifayət qədər böyük fərq olduğunu görə bilərik.

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, 2015-ci ildən etibarən yalnız Azərbaycan Beynəlxalq Bankında deyil, ölkədə fəaliyyət göstərən bir sıra banklar ölkəmizin məruz qaldığı mənfi iqtisadi şəraiti və qlobal neft qiymətlərinin azalmasının təsirini ilə üzləşməli olmuşdur. Belə ki, 2015-2016-cı il üzrə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bank Azərbaycan manatının digər əsas ticarət valyutalarına qarşı 34% devalvasiya etmişdir. Bunun nəticəsində manatın Amerika dollarına qarşı mübadilə məzənnəsi, hər Amerika dolları üzrə 1.05Azn olmuşdur. 21 dekabr 2015-ci il tarixində isə manatının Amerika dollarına qarşı olan rəsmi mübadilə məzənnəsi 1.55Azn olmuşdur.

Manatı devalvasiya olmasa ümumilikdə faiz dərəcələrinin və inzibati xərclərin artması ilə nəticələnmişdir. Xüsusilə də bankların fəaliyyəti zamanı işlək

kreditlərin portfəldə payı kifayət qədər mənfəət əldə etməyə şərait yaratmalıdır. Belə olduqda isə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən banklardan getdikcə aktivlərin keyfiyyətində azalma və problemlə kreditlərin artması kimi hallar baş verməyə başladı. Bu vəziyyətin aradan qaldırılmasından, bankların aktivlərinin keyfiyyətini artırmaq və kapital mövqeyi möhkəmləndirmək vasitəsilə bir sıra tədbirlər həyata keçirməyə başlamalıdır.

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki , Azərbaycan Beynəlxalq Bankı, Azər-Türk Bankla müqayisədə ölkədən şöbələrinin filiallarının və işçilərinin sayına görə kifayət qədər geniş şəbəkəyə malikdir.

Tədqiqatçılar tərəfindən Amerika bank sisteminin xarakterizə edilməsi zamanı , bu sisteminin dünya liderliyinin qorunub saxlanmasının bir sıra səbəbləri vurğulanmışdır. Amerikadan azad sahibkarlıq ideyalarının yayılması və xarici firmaların fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması, onun daxili bazarından lider olmasının əsas səbəblərindən hesab edilir. İstər Avropa, istərsə də Amerika bank təcrübəsinə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə xarici banklarla rəqabət apara biləcək bank hesab edilən Beynəlxalq Bankın, eləcə də bir neçə digər nüfuzlu bankın olması Bank sferasının inkişafının gələcək perspektivlərindən xəbər verir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində risk menecmentinə təsir edən amillər müəyyən edilmiş risklərin idarə edilməsi ilə bağlı məsələlər təhlil edilmiş və ümumiləşdirilmiş nəticələr əldə edilmişdir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, istənilən halda risk dedikdə hər hansı fəaliyyət sahəsi üzrə olan yaranma biləcəklər itkilər nəzərdə tutulur. Çünki bank sferası üzrə fəaliyyət zamanı risklərin qəbul edilməsi və buna müvafiq olaraq, risklərin idarə edilməsi bank işinin tərkib hissəsi hesab edilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində o banklar öz fəaliyyətini uğurla davam etdirir ki, burada risklərin idarə edilməsi və risk menecmentin xüsusiyyətləri diqqət mərkəzində saxlanılsın. Bankların fəaliyyətinin daha çox mənfəət əldə etməyə istiqamətləndiyini nəzərə alsaq, onların fəaliyyətindən yaranacaq hər hansı bir risk böyük itkilərə səbəb ola bilər. Elə buna görə də hər bir bank öz fəaliyyətində risklərin idarə edilməsinin minimumlaşdırılması barədə düşünməlidir. Riskin azaldılması və onunun minimuma endirilməsi ilə bağlı olan tətbiq edilən metodlar isə aşağıdakılardan ibarətdir

- ✓ sığortalama; ;
- ✓ risklərin sahibkarlıq layihələri iştirakçıları arasında bölünməsi;
- ✓ maliyyə ehtiyatlarının yaradılması (özünü sığorta);
- ✓ diversifikasiya;

Tədqiqat işində risk menecmentinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bir sıra bankların nümunəsində ümumilikdə, risklərin idarə olunması mexanizminin və risk menecmentinin bank sferasına tətbiq istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Risklərin düzgün şəkildə qiymətləndirilməsi, bankların fəaliyyəti zamanı ödəmə qabiliyyətinin kəskin zəifləməsinə, bank resurslarının itirilməsinə, planlaşdırılmış gəlirlərin əldə olunmamasına səbəb ola bilər. Belə halların baş verməməsi baxımından banklar bütün fəaliyyət istiqamətləri üzrə mövcud potensial riskləri əvvəlcədən müəyyən etməli və onların yaranma səbəblərini aşkar edərək təhlil etmək bacarığına malik olmalıdırlar. Bank sferasında risk menecmentinin tətbiqi xüsusiyyətləri, zamanla baş verə biləcək itkilərin müəyyənləşdirərək onların

kompensasiya edə bilən alternativ variantlarının aşkar edilməsi risk menecmentin əsas vəzifələrindən hesab edilir.

Risk menecmenti xüsusi diqqət tələb edən bir sahədir. Xüsusilə son illərdə bu istiqamətdə çox əhəmiyyətli layihələr həyata keçirmişdir. Dünyada baş verən global maliyyə böhranı isə risk sferası üzrə layihələrini əhəmiyyətinin daha da artırmışdır. Bunu müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə risk menecmentinin hansı model üzərində qurulması olduqca aktual hesab edilir. Lakin buna baxmayaraq, bu gün ölkəmizdə olan risk menecmentin qurulacaq model daha çox integrasiya olunmuş, eləcə də, kəskin dəyişiklikləri əhatə edən bir model olmalıdır. Bu istiqamət üzrə adekvat və işlək prosedurların formalaşdırılması, risk menecmentin əsasını təşkil edir. Məhz buna görə risklərin idarə olunması prosesində xüsusi ilə kredit verilməsi ilə əlaqədar kredit riskləri üzrə tələblərin yenilənməsi, stress testləşdirmə və tövsiyələrin hazırlanmasından risk menecmentin tələblərinə uyğun əməliyyat sistemi keçid çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqat işində irəli sürülən təkliflər aşağıdakılardır :

1. risk menecmentinin tətbiq istiqamətlərinin genişləndirilməsi ilə əlaqədar bir sıra təkliflər verilmişdir ;
2. banklarda risklərin idarə olunması sistemi üzrə müəyyən edilmiş qayda və prosedurların təkmilləşdirilməsi istiqamətləri göstərilmişdir ;
3. Banklarda risklərin idarə edilməsi prosesindən cavabdeh olan müvafiq şöbələrində əməkdaşların bilik və bacarığının artırılması ilə bağlı müxtəlif təlim və treyninqlərin keçilməsi
4. Bank sferasında risklərin idarə edilməsi və məhdudlaşdırılması baxımından skoring metodunun tətbiqi

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanun 1996
2. Abbasov İ.M., Sadıqov R.F. “Menecment”. Bakı 2013
3. ADİU “Bank işi”, II cild, 2016
4. Bağirov M.M. Bank və bank əməliyyatları. Bakı (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı, 2003
5. Bəşirov R.A. Bank işi. Bakı, 2007
6. Kazımlı X. , Quliyev İ. “İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi” , Bakı, 2011
7. Quliyeva Ş. T. Maliyyə riskləri və onların idarəedilməsi Bakı 2011.
8. Əliyeva Təhminə Tahir “Dünya ölkələrinin bank sistemi”, Bakı
9. Ə.Əlirzayev “İqtisadi və sosial idarəetmə: bazar iqtisadiyyatı, metodoloji prinsiplər, qanunauyğunluqlar” Bakı 1997
10. Ə.H.Ələkbərov, M.Ə.Vəliyev “Menecment”, Bakı, 2013
11. Əhmədov V.Q. “Sahibkar-menecment”. Bakı 2000.
12. Əliyev T.N “Menecmentin iqtisadi və təşkilati mexanizmi”, Bakı, 1995
13. Z. Məmmədov. Pul, kredit və banklar (Dərslik). Bakı, 9. Əsgərova R. (2007). Pul, kredit və banklar. Bakı.
14. Mövsumov C “Kredit”, Bakı, 2011,
15. Məmmədov C “Bank işi” 1997
16. “Pul, kredit və banklar . Bakı, Qanun 2000
17. Orucov İlkin “Pərakəndə bank xidmətləri” Bakı, 2008
18. Qeybullayev Qeybullə “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı 2003,
19. Məmmədov Z.F. “Pul, kredit, bank” Bakı, 2004
20. Bəşirov R.A. Bank işi. 2007
21. R.V.Əsgərova Pul, kredit və banklar Bakı 2007
22. R.A.Bəşirov Bank işi Bakı 2007
23. Tağıyev və başqaları-“Maliyyə, pul tədavülü və kredit”, Bakı-1999

24. Quliyev Fəxri “Bankların nağdsız hesablaşma olanda yeni texnologiyaların tətbiqi”, Bakı, 2009
25. Daxili audit . Ali məktəblər üçün dərslik. , Bakı, 2008
26. Банковское дело: современная система кредитования. Москва: КноРус, 2013.
27. Банисовское депо. под ред. лаарушина томах асемирного Банка. М. 1994.
28. галанова В.А., Басова А.И. Биржское дело. М. 1998
29. Банковская реформа Под ред.. ирхшеваАС. 1989.
30. фимова О.В. Финансовый анализ: современный инструментарий для принятия экономических решений: Учебник.- М.: Омега-Л, 2010.-
31. Кабушкин, С. Н. Управление банковским кредитным риском: М.: Новое знание, 2007.
32. Киселев Ю.Н. - Банк идей для частного бизнеса, 2014
33. Ковалев П.П. Банковский риск менеджмент: Москва: КУРС: ИНФРА. М, 2013
34. Задачи по финансовой математике: Учебное пособие / П.Н.Брусов, П.П.Брусов, Н.П.Орехова, С.В.Скородулина.-М.: КНОРУС, 2014.-
35. Камысовская С.В. Банковский финансовый учет и аудит: Учебное пособие.- М.: ФОРУМ, 2013.
36. Банковское депо: стратегическое руководство под ред.. Флатонова 13., М. 1988.
37. <https://www.cbar.az/>
38. <http://www.worldbank.org/>
39. <http://kayzen.az/>
40. <https://kapitalbank.az/>

SUMMARY

The banking system of each country in the modern world economy is considered one of the most important elements. Banks play an indispensable role in economic development in many countries. The history of the necessity of the establishment of the bank during the period related to the people in need of cash resources formed. In this case, the commercial banks to carry out operations related to the payment of money, resources or needs of the population during the period, reflecting the continued free cash flow as a collection purposes. Given the multifaceted activities of banks in modern times, we can mention that they simply are not in the organization of the circulation of money in the economy to deal with the execution of the operation in different spheres. Lending operations, we can look at doing that, banking risk management is a very important issue to consider. Thus, the success of the activities of commercial banks varies depending on the risk management process. The risks that may occur in a variety of banking operations that may occur in advance to get into and through the elimination of losses is considered a key ingredient in the normal functioning of banks. According to a study carried out in connection with the bankruptcy of banks, in particular, we can note that the main causes of this process, the lack of effective management of the bank assets of banks being reduced. This process is directly linked with risk management in the banking sector. The most highly developed organization of the banking system and credit policy, the proper management of the portfolio, which may occur in the banking sector, risk management and risk reduction is very important. All of these issues mentioned in the risk management of the banking sector to examine the factors influencing the sphere of banking sector in each country's risk management is the basis of normal activity. In particular, the management of public funds, and this is the correct way to the bank sphere is not only the risks and losses, taking into account the impact of our clients, we can mention the research that is considered to be very important. The study of risk management in accordance with the example of a number of banks in general, risk

management and risk management in the banking sector, the area of application of the mechanism has been set. The risk assessment properly, the sharp weakening of the solvency of the banks, the bank's loss of resources, the lack of planning can lead to revenue. To avoid such situations in terms of the activities of banks to determine in advance the potential risks and the ability to analyze their causes must be identified. Banking risk management application features, which may occur over time, which can be compensated for their losses by identifying alternative options are considered to be the main tasks of identifying risk management. Risk management is an area that requires special attention. Especially in recent years has carried out important projects in this direction. Global financial crisis has further increased the importance of the projects in the sphere of risk. We can do this in accordance with our country is based on a model in which risk management is considered to be urgent . Thus, the risk management models used in developed countries in the CIS, as well as the investigation is not possible.

РЕЗЮМЕ

Банковская система каждой страны в современной мировой экономике считается одним из наиболее важных элементов. Банки играют незаменимую роль в экономическом развитии многих стран. История о необходимости создания банка в течение периода, связанного с людьми, нуждающимися в денежных ресурсах, формируемых. В этом случае коммерческие банки для выполнения операций, связанных с выплатой денег, ресурсов или потребностей населения в течение периода, что отражает сохраняющуюся свободный денежный поток в качестве коллекционных целей. Учитывая многогранную деятельность банков в наше время, можно отметить, что они просто не в организациях денежного обращения в экономике, чтобы иметь дело с выполнением операции в различных сферах деятельности olurlarBu кредитования, мы можем смотреть на это делать, Управление банковских рисков является очень важным вопросом для рассмотрения. Таким образом, успех деятельности коммерческих банков зависит от процесса управления рисками. Риски, которые могут возникнуть в различных банковских операций, которые могут возникнуть заранее, чтобы попасть в и за счет устранения потерь считается ключевым фактором нормального функционирования банков. Согласно результатам исследования, проведенного в связи с банкротством банков, в частности, можно отметить, что основными причинами этого процесса, отсутствие эффективного управления банковскими активами банков сокращается. Этот процесс напрямую связан с управлением рисками в банковском секторе. Наиболее развитая организация банковской системы и кредитной политики, надлежащее управление портфелем, которое может иметь место в банковском секторе, управление рисками и снижение рисков является очень важным. Все упомянутые в управлении рисками банковского сектора для изучения факторов, влияющих на сферу банковского сектора в области управления рисками в каждой стране этих вопросов является основой

нормальной деятельности. В частности, управление государственных средств, и это правильный путь к банковской сфере не только риски и потери, принимая во внимание влияние наших клиентов, мы можем упомянуть исследование, которое считается очень важными. Изучение управления рисками в соответствии с примером ряда банков в целом, управление и управление рисками в банковском секторе, область применения механизма были установлены. Оценка риска должным образом, резкое ослабление платежеспособности банков, потери банки ресурсов, отсутствие планирования может привести к выручке. Чтобы избежать таких ситуаций, с точки зрения деятельности банков заранее определить потенциальные риски и способность анализировать их причины должны быть идентифицированы. Банковские особенности применения управления рисками, которые могут возникнуть с течением времени, которые могут быть компенсированы за свои потери путем выявления альтернативных вариантов считаются основными задачами определения управления рисками. Управление рисками является областью, которая требует особого внимания. Особенно в последние годы осуществила важные проекты в этом направлении. Глобальный финансовый кризис еще более повысил значимость проектов в области риска. Мы можем сделать это в соответствии с нашей страной на основе модели, в которой управление рисками считается актуальной. Таким образом, модели управления рисками, используемые в развитых странах, в странах СНГ, а также расследование не представляется возможным.

REFERAT

Bank sistemi müasir dövrdə hər bir ölkənin milli təsərrüfatının ən vacib ünsürlərindən biri hesab edilir. Banklar bir çox ölkələrində iqtisadiyyatın inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Tarixi dövr ərzində bankların yaranmasının zərurəti insanların nağd pul resurslarına olan ehtiyacı ilə əlaqədar formalaşmışdır. Belə olduqda isə kommersiya bankları pul resurslarına tələbatın ödənilməsi ilə əlaqədar müxtəlif əməliyyatların yerinə yetirilməsi və ya tarixi dövr ərzində əhalinin sərbəst pul vəsaitlərinin toplanması kimi məqsədləri özündə əks etdirmişdir.

Müasir dövrdə bankların çoxşaxəli fəaliyyətini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, onlar sadəcə pul dövriyyəsinin təşkili ilə deyil, iqtisadiyyatın müxtəlif sferalar üzrə kreditləşmə əməliyyatını icra edilməsi ilə məşğul olurlar. Bu əməliyyatlara nəzər yetirərək qeyd edə bilərik ki, bank sferasında risklərin idarə edilməsi çox mühüm məsələlərdən hesab edir. Belə ki, kommersiya banklarının fəaliyyətinin uğurlu fəaliyyəti risklərin idarə olunması prosesindən asılı olaraq dəyişilir. Bank sferasında müxtəlif əməliyyatlar üzrə baş verə biləcək riskləri əvvəlcədən nəzərə almaq və bunun vasitəsilə baş verə biləcək itkilərin aradan qaldırılması bankların normal fəaliyyətinin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Xüsusilə də bankların müflisləşməsi ilə bağlı aparılan tədqiqatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, bu prosesin əsas səbəbləri bank aktivlərinin aşağı olmasında bankların effektiv idarə olunmaması ilə bağlıdır. Bu proses isə birbaşa olaraq bank sferasında risklərin idarə edilməsi ilə qarşılıqlı əlaqəlidir. Bank sistemində ən yüksək inkişaf etmiş kredit siyasətinin təşkil edilməsidir, portfelin düzgün idarəedilməsi Bank sferasında risklərin idarə edilməsi və baş verə biləcək risklərin azaldılması baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Risk anlayışından bəhs edərkən, bank risklərinin də məzmununa nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bir tədqiqat obyektini kimi bank risklərə yalnız müasir dövrə aid deyil. Bank risklərinin bankların fəaliyyətindəki rolu hələ qədim zamanlardan tədqiqatçılar tərəfindən

təhlil edilmişdir. Belə ki, məşhur rus iqtisadçısı N.X.Bunqe öz tədqiqatlarında bank risklərindən bəhs etmiş və ümumilikdə qeyd etmişdir ki, öhdəliklərin düzgün və səlis və icra edilməsi risklərin azaldılmasından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də rəqabətin kəskinləşdiyi bir dövrdə banklar risk amilinə daha çox diqqət yetirirlər. Bu baxımdan daha bank sferasında meydana gələn risklərin azaldılması və aradan qaldırılması ilə əlaqədar fəaliyyəti və ideyalarına bank elmində və bank təcrübəsində mühüm ehtiyac vardır. İqtisadi fəaliyyət kateqoriyası hesab edilən bank fəaliyyətində subyektlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdə risk qanuni daima mövcuddur. Belə ki, bu sferada istənilən iqtisadi əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı gözlənilməz hallar formalaşa bilər. Bu əlverişsiz hallar zamanı baş verən hadisələrin mənfi gedişatının qarşısını alınması və fəaliyyətin düzgün tənzimlənməsi və meydana çıxma biləcək mənfi nəticələrin aradan qaldırılması məqsədilə bankların yarana biləcək risklərin qarşısına əvvəlcədən almalı və onların mənfi nəticələrindən bankın fəaliyyətinə təsirini daim diqqət mərkəzində saxlamalıdırlar.

Bank riskləri həm də sosial mənşəli proseslərdir. Belə ki, bankda baş verən hər hansı bir əlverişsiz vəziyyətdə, sadəcə, banka deyil, bu bankın müştərilərinə, eləcə də bankda pul vəsaitlərini yerləşdirən fiziki və hüquqi şəxslərə də təsir edir, onlar da öz növbəsində itkilərə məruz qalırlar. Bu baxımdan qeyd edə bilərik ki, digər sahələrdən fərqli olaraq, bank sferasında meydana gələn itkilər və bank böhranları daha ağır nəticələrə səbəb olur. Sadaladığımız bu məsələlərlə əlaqədar bank sferasında ilk öncə həm kreditörlərin borc alanların maraqlarının təmin edilməsi ilə əlaqədar sistemin gücləndirilməsi istiqamətində fəaliyyəti diqqət yetirmək lazımdır.

Hal-hazırda ənayecə inkişaf etmiş bir sıra ölkələrdə risklərin idarə edilməsi istiqamətində xüsusi menecment tədbirləri modellərlə işlənib hazırlanır. Hətta bu nöqtəyi nəzərdən bir sıra şirkətlərin risk menecment üzrə xüsusi mütəxəssislər hazırlanır və belə bir ştat da müəyyənləşdirilir. Bu zaman risk menecment üzrə hazırlanan mütəxəssisləri müəssisə və təşkilatlardan, son dərəcə yüksək formada olan iqtisadi təhlil etməyi və yüksək imtiyazlı bacarığına malik olmalıdırlar. Belə

ki, riskləri idarə edən şəxslər müəssisə və təşkilatlardan bir sıra digər sferalar üzrə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərdən, öz biliyi ilə fərqlənməli və baş verə biləcək hər hansı itkilərdən sığortalanmaq məqsədilə mütəmadi olaraq risk siyasətini həyata keçirməlidirlər. Bu zaman isə risklərin proqnozlaşdırılması prosesində ən səmərəli seçim metodologiyası və konsepsiyası çox mühüm rol oynayır. Bu dediklərimizlə yanaşı, müəssisə və təşkilatların, hər şeydən əvvəl onların fəaliyyət göstərdiyi sfera üzrə məqsədləri, missiyası, fəaliyyət istiqaməti və bu sahədə yaranan biləcək risklərin meydana çıxması səviyyəsi təhlil edilməlidir. Bu zaman bütün iqtisadi, texniki, texnoloji məsələlərin təhlili edilməli, baş verə biləcək itkilərlə əldə ediləcək gəlirlər və bunların həcmi araşdırılmalıdır.

Banklarda risklərin idarə edilməsi və xüsusi ilə kredit risklərin idarəedilməsi, risk menecment fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsi hesab edilir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, kredit risklərinin debüt olunmayan faiz ödənişləri ödəyə bilməməsi və yaxud kredit məbləğinin qatıla bilməməsi problemi ümumilikdə bu prosesin idarə edilməsi və qaydaya salması ilə əlaqədardır. Bu problem isə ümumilikdə bankın fəaliyyətinə və eləcə də banklarda pul vəsaitlərinin normal hərəkəti və ilkinliyi kimi bu çətin bir məsələnin yaranmasına gətirib çıxarır. Bankların fəaliyyətində kreditlərin qaytarılması deyil, onların qrafik üzrə müəyyən olunmuş qaydada geri ödənilməməsi də onların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Çünki bütün bu problemlərin yaranmaması üçün hər bir bank kreditlərin və verilməsi zamanı nəzərdə tutduğu gəlir əldə etmək üçün düzgün və obyektiv qərarlar qəbul etməlidir. Belə olduqda isə kreditləşmə prosesi sinergetik bütövlükdə bir sistemli vəhdətini halına gələ bilər. Sadaladığımız bu amillərə görə də kredit risklərinin idarə edilməsi, nəinki bütövlükdə ümumilikdə, cari əməliyyatlar və kreditlər üzrə təhlil edilməli və proqnozlaşdırılmalıdır.

İstər bankı sferasında istərsə də istənilən sahədə risklərin yaranma mənbələri mövcuddur. Belə ki, müxtəlif ədəbiyyatlarda risklərin daha çox ya subyektiv və obyektiv subyektiv xarakterli olduğu haqqında mülahizələr mövcuddur. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, riskin obyektiv formada mövcudluğu, sosial

iqtisadiyyatın subyektləri şəklində çıxış edən bir çox təbii, sosial və texnoloji proseslərin mövcudluğu imkanını bir şərt kimi qarşıya qoyur.

Risqlərin idarə olunması sistemi dedikdə əsasən bank fəaliyyətində aşkar edilən qeyri müəyyənliklərin məcmusu başa düşürdük. Bu qeyri müəyyənlik aradan qaldırması ilə əlaqədardır banklar riskdən qorunma mexanizmlərinin tətbiq edərək risklərin minimumlaşdırılması tədbirlərini həyata keçirirlər. Banklarda risklərin idarə edilməsi siyasəti bir sıra məqsədləri özündə əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- müəyyən olunmuş səviyyədən artıq riskləri öz üzərinə gətürməyən bank imicinin formalaşdırılması ;
 - öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri şərti formada həyata keçirilməsinin təmin edilməsi ;
 - bankın yalnız özünün biznes həcminə adekvat olan riskləri öz üzərinə gətirməsi ;
- Müəyyən edilmiş məqsədlərə uyğun olaraq, risklərin idarə edilməsi siyasəti bir sıra vəzifələri yerinə yetirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir
5. bankın inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlərin təşkil edilməsi;
 6. istənilən şəraitdə bankın normal fəaliyyətinin təmin edilməsi ;
 7. uzunmüddətli dövr üçün bankın həddindən artıq riskə məruz qalmasının qarşısının alınması ;
 8. bankların aktiv passiv əməliyyatların idarə edilməsi üzrə səmərəli sistemin formalaşdırılması ;

Risqlərin idarə edilməsi, ümumilikdə ölkəmizdə bankların fəaliyyətinə uyğun olaraq risklərin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və bununla bağlı risk limitlərinin təyin edilməsi ilə bağlı məsələləri özündə əks etdirir. Riskin idarə edilməsi funksiyası Müşahidə Şurası səviyyəsindən işçilərin səviyyəsinə kimi bank daxilində da ümumilikdə aşağı istiqamətdə yuxarıya doğru təyin edilən vəzifə və səlahiyyətlərinin strukturunu özündə birlədirir.